

Дејан Крстић

ВЕЧИТИ

КРУГ

Појасеби Етнолошке збирке
Народног музеја у Зајечару

Аутор
мр Дејан Крстић

ВЕЧИТИ КРУГ
Појасеви Етнолошке збирке
Народног музеја у Зајечару

Издавач
Народни музеј Зајечар

За издавача
Бора Димитријевић

Лектор и коректор
др Љубиша Рајковић Кожељац

Технички уредник
Мирољуб Никић Мања

Корице
Марија Радоњић

Техничка припрема карата
Зоран Пејовић

Превод резимеа на енглески
Саша Марјановић

Штампа
“Јуреш” Чачак

Тираж
500

Каталог је штампан финансијским средствима
Министарства културе Републике Србије

Дејан Крстић

ВЕЧИТИ КРУГ

Појасеви Етнолошке збирке
Народног музеја у Зајечару

Народни музеј Зајечар
2011.

ПОЈАСЕВИ СТАНОВНИШТВА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ ОД НАЈРАНИЈИХ ВРЕМЕНА ДО ДАНАС

Прича о појасу* на тлу источне Србије не може почети другачије него од археолошких остатака једног појаса (шест правоугаоних плочица и копча из два дела), пронађених, заједно са остацима других предмета, у Лазаревој или Злотској пећини код села Злот у општини Бор (сл. 1). Реч је о вишечланом бронзаном појасу рађеном у техници ливења и пробијања, који датира из старијег гвозденог доба, тачније из VII-VI века пре нове ере. (Тасић 1980:48-51,56; Вукомановић 1990:49; Каталог 1990:150) (сл. 1) На основу ових металних остатака може се реконструирати изглед ове врсте појаса: он се «...састојао од више трака од коже или канапа које су повезивале два краја појаса, два дела копче, и на њих су наизменично низане спиралне опруге и правоугаоне плоче, формирајући на тај начин целину.» (Тасић 1980:50)

«Појас из Злотске пећине је за сада једини комплетан налаз ове врсте на ширем простору Балкана, средњег и доњег Подунавља. Појединачни делови (копче, чланци и појединачни навоји) познати су са већег броја налазишта од јужне Мађарске на северу (Беремнд), Доње Долине на западу, долине Нишаве на југу (Вртиште) до већег броја налазишта на подручју између Видина и Ловеча у северозападној Бугарској.» (Тасић 1980:50) Метални предмети из Злотске пећине и са осталих локалитета, а нарочито остаци појасева, «упућују на постојање Злотске групе у источној Србији и северозападној Бугарској...» (Васић 1990:18-19) «Очигледно [је] да се у старије гвоздено доба на овом простору фор-

Сл. 1 Делови појаса из старијег
гвозденог доба пронађених
у Злотској пећини
(Тасић 1980:49,50)

* «ПОЈАС, појаса, м. *singulum* - ...Ријеч *појас* или *nās* имају сви слав.[енски] језици, на пр.[имер] старослов.[енски] *поясъ*, слов.[еначки] *појас* и *нас*, рус.[ки] *поясъ*, чеш.[ки] *nās*, пољ.[ски] *nas...*» Има више паралела овој речи у индоевропским језицима. «Потврда из народног језика има од XIV века.» (Maretić 1929:473).

мирао одређени етнички супстрат, који [...] садржи довољно специфичности да се може третирати као посебна етничка категорија са издвојеним етно-културним идентитетом.» Могуће је да је реч о Трибалима. (Вукомановић 1990:49).

Остаци појаса из Злотске пећине су, када су у питању појасеви, једини праисторијски налаз из источне Србије, јер већа систематска археолошка истраживања праисторије овог терена нису вршена.

Када је реч о појасу на територији источне Србије у античко време, једине потврде су римске копче и окови појасева пронађени на касноантичким локалитетима Ромулијана (Гамзиград) код Зајечара и Тимакум Минус (Равна) код Књажевца (сл. 2-5**) (Јанковић 1983:106; Живић 2003:125,173-177; Петровић-Јовановић 1997:82,115; Петковић-Руџић 2005:161,162,169,173,351,356; Петковић 2010:185,194,195; Илијић 2009:17). Појасеви су «код Римљана... били саставни део ратне опреме легионара и ношени су око паса (cingulum) или преко рамена (balteus). Cingulum је био од коже и украшен искованим дугмадима (bullae) или је цео био састављен од квадратних металних плочица. На средини, с предње стране, налазила се копча с комадом коже испод ње, о коме је висило четири или више кожных трака, такође украшених срцоликим полумесечастим или слично обликованим оковима. Balteus је такође имао украсне окове. Мачеви и бодежи могли су висити и о cingulumу и о balteusu.» (Васић 1997:820) Какви су били појасеви обичног становништва ових простора, остаје непознато.

Сл. 2 Окови појаса, IV-V век, бронза, Ромулијана

Сл. 3 Окови појаса, III-IV век, бронза, Тимакум минус (Петровић-Јовановић 1997:82)

Сл. 4 Појасне копче, IV-V век, бронза, Ромулијана

Сл. 5 Појасне копче, III-IV век, бронза, Тимакум минус

** За фотографије на сликама 2, 4. и 5 најсрдачније захваљујем др Софији Петковић, научној сарадници Археолошког института у Београду.

О средњеveковним појасевима на тлу источне Србије немамо много археолошких потврда, јер већа систематска истраживања средњеveковних локалитета такође нису вршена, осим на Ромулијани. О континуитету ношења појасева са металним копчама и оковима сведоче налази из XI века са овог локалитета (*Живић 2003:178*) (сл. 6). Извор за изглед појаса у овом периоду јесу и средњеveковне манастирске фреске, али не постоји гарант да су се сви појасеви који се виде на фрескама заиста и носили у овом крају. Могуће је да су их живописци представљали не на основу искустава из овог краја, већ на основу научених представа, шаблона, или на основу искустава из крајева из којих су долазили.

На средњеveковним фрескама «на великом броју племићких портрета код нас и у Бугарској виде се дуги златни појасеви [...] Израђени су на кожној или текстилној подлози на коју су причвршћивани златни чланови разног облика. Појас, осим што се обавија око паса, виси са два краја. На појасу увек има запон са трном и гајка на једном од крајева који висе.» (*Ковачевић 1953:174*) Овој врсти појасева припадају и они приказани на портретима «деспота Михајла [...] сина цара Михајла» и његовог сина на фресци у средњеveковној цркви у селу Доња Каменица код Књажевца (*Ковачевић 1953:176*) (сл. 8). Ови појасеви на крајевима имају појасне језичке сличне оном пронађеном на локалитету Ромулијана (сл.7).

Сл. 6 Оков појаса (лево) и појасна копча, бронза, XI век, Ромулијана (*Живић 2003:178*)

Сл. 7 Лезичак са појаса, XI век, бронза, Ромулијана (*Јанковић 2010:211*)

Сл. 8 Цртеж фреске из цркве у Доњој Каменици која приказује ктиторску породицу (*Живковић 1987:19,25*)

* У новије време најчешће се прихвата претпоставка да је реч о непознатом сину бугарског цара Михајла, који је погинуо на Велбужду 1330. године, па се предлаже да се црква датира у крај прве четвртине XIV века (*Живковић 1987:3*).

С обзиром на то да металних појасева нема у сеоској народној ношњи XIX и XX века у источној Србији (они у градској ношњи су искључиво женски и оријенталног порекла), мушки кован појас који се помиње у свадбеним песмама забележеним у Тимоку, вероватно је окамењено сећање на појас средњевековних времена. Кад млада невеста уђе у нови дом, певнице певају старом свату:

*Старојћо, не подноси се,
старојћо, със ковњн повас;
старојћо, неси га ковал –
старојћо, ковала га,
старојћо, ситна година,
старојћо, бела пченица,
старојћо, ковало га је,
старојћо, вино црвено,
старојћо, љута рађија.**

(Станојевић 1929:66)

Лицејски питомци су 1863. године, предвођени Јосифом Панчићем, обишли источну Србију. Том приликом су обишли и манастир Суводол и описали фреске старе цркве овог манастира. Фреске поточу из 1645. године, а црква је, само две године после њихове посете, срушена и на њеном месту је саграђена нова. Према њиховом опису, на овим фрескама су били насликани људи који су имали «...плаву горњу хаљину која није допирала до колена, а била је или без појаса или с појасом, а овај је био само једанпут обавијен око тела и [на] десној страни свезан; пуштени крајеви били су дужи од хаљине и на крају извезени.» *(Станојевић 1931:11)* Ово би био најраније датирани податак о искључиво текстилним појасевима на тлу источне Србије, уколико бисмо били сигурни да су овакви појасеви заиста и ношени на овом подручју.

Дугогодишња владавина Турака на простору источне Србије оставила је трагове и на ношњи становништва ових крајева. Иако немамо директних потврда из турског периода да је локално становништво носило турске појасеве, ту је чињеница да је дуго после ослобођења од Турака, током целог XIX века, мушко сеоско становништво књажевачког и пиротског краја, преко својих текстилних појасева носило *силав*, шири кожни турски појас, са више преграда за новац, дуван, ножеве, оружје и слично *(Шкаљић 1989:137)*. Јован Мишковић у свом опису Књажевачког округа каже да «мушки носе обично мале и црне силаве» и да «за силавом задену ножић или бритву, ретко пиштољ» *(Мишковић 1881:103)*. Описујући народну ношњу Тимока и Заглавка, Јасна Бјеладиновић-Јергић, поред тога што цитира Мишковићеве речи и каже да је то кожни појас са преградама, додаје и да је силав

* Ову песму, без последња три стиха, певнице певају старом свату и кад долази у сватове *(Станојевић 1929:45)*.

ношен поврх тканог појаса, да је почетком XX века готово сасвим изобичајен, те да га у ношњи становника овога краја између два светска рата више нема (*Бјеладиновић-Јергић 1997а:356,361,390; 1999а:352,357,386*).

У свом опису ношње Будака иста ауторка каже: «Све до краја XIX века, понеко и касније, поврх вуненог тканог појаса носио је широки кожни појас *силав*, [...] с преградама у које су стављани дуван, кресиво, нож, новац и друго» (*Бјеладиновић-Јергић 1997б:442; 1999б:438*). Мирко Живановић, описујући ношњу Понишавља (околина Пирота), каже: «...обично се преко појаса [тканог – ДК] носио кожни каиш-ремик, али место ремика носио се и *силав* често» (*Живановић 1933:76*). Разматрајући ношњу Понишавља, Јерина Шобић помиње *силав*, широки кожни појас који је у склопу ношње служио за остављање оружја, дуван-кесе и другог (*Шобић 1961:69*). Иако нема потврда у литератури, изгледа да су овај појас носили и Власи источне Србије. У селу Халову је забележено сећање да су мушкарци некада носили кожни појас *свилав* (15^{*}). Без обзира на то што имамо сигурне податке само за књажевачки и пиротски крај, *силав* је највероватније ношен и у другим крајевима источне Србије, јер су разне врсте овог појаса познате широм Балкана, код нас код динарског, косовско-ресавског и моравско-вардарског становништва** (*Јовановић 1979:50,58,59,132,136,159,160,176*).

Но, *силав* није једини појас наслеђен од Турака који је носило становништво истока Србије. До ослобођења од Турака 1833. године у Зајечару је, као и у осталим селима, ношена сеоска ношња (која се разликовала зависно од етничке припадности), осим малог броја угледних људи који су носили турско-оријенталну ношњу. После ослобођења од Турака Зајечар постаје занатско-трговачко-административни центар, издваја се трговачко-занатски сталеж, ствара се могућност занатске израде одеће, већа је могућност набавке луксузнијег одела, па долази до шире употребе грађанске оријенталне ношње. Она је у Зајечару преовладала све до Српско-турских ратова 1876-1878. године, када полако преимућство преузима, посебно код млађих људи, европско одело, чије је коришћење до овог периода било незнатно. (*Владић-Крстић 1978:262,265,266*) Потпуно иста ситуација је и у Књажевцу (*Зеџ 1997:471; 1999:467*), а вероватно и у Неготину као једном од средишта грађанске културе, мада за то нема података у литератури.

Део мушке грађанске оријенталне ношње био је веома дуг и широк појас од финог материјала. Један такав појас је део комплета градске ношње из XIX века Зајечарца Алексе Тодоровића, која се чува у Етнографском музеју у Београду (стари инвентарни број 1379). То је «дуги и широк појас од цариградске свиле [...] са карактеристичним четвороугаоним разнобојним орнаментима, званим *тромболос*» (*Владић-Крстић 1978:267,270*). У зајечарском музеју чува се фотографија из 1888. године зајечарског трговца и угледног грађанина Цветка Миладиновића у оријенталној ношњи

* Иза података добијених од казивача на терену у заградама су редни бројеви под којима се у списку на крају рада налазе подаци о казивачима.

** Вук Караџић у свом *Рјечнику* каже: «Силај је двојак: један се опаше па се пиштољи и ножеви у њ задијевају, а у други се пиштољи метну па се објеси преко рамена као јанџик (и ово се у Хрватској зову свилаји).» (*Караџић 1852: 927*)

(сл. 9). «Око струка, по чакширама, које се само делимично виде, опасан је врло широк појас, који подсећа на такозвани *мукадем* појас (мушки појас боље врсте, од тканине која је увожена са истока). Због своје дужине овај појас је захтевао посебан поступак при намештању. [...] По сећању мајке др Р. Хаџипавловића, Милеве (кћерке Цветка Миладиновића), као и других старих Зајечарки, ови дуги појасеви запасивани су на тај начин што би појас пружили по соби, па би се особа која га запасује обртала у круг и тако га омотавала око себе, а друга би држала други крај појаса и затезала га.» (*Владић-Крстић 1978: 271-272*) И у Завичајном музеју у Књажевцу постоји једна фотографија са мушком грађанском оријенталном ношњом на којој се види овај оријентални мушки појас (сл. 10*).

Сл. 9 Зајечарски трговац Цветко Миладиновић у градској оријенталној ношњи 1888. године (Фототека Народног музеја Зајечар)

Сл. 10 Непознати мушкарац у градској оријенталној ношњи, XIX век, Књажевац (Фототека Завичајног музеја Књажевац, инв.бр. ЗБФ 621)

* За ову фотографију из фонда Завичајног музеја у Књажевцу најсрдачније захваљујем колегама овог музеја.

Женска оријентална грађанска ношња, која се одржала много дуже него мушка, све до Другог светског рата, углавном није имала појас. Ипак, у Народном музеју Зајечар сачувана су два женска грађанска метална оријентална појаса (каталожки бр. 393 и 394*) и делови једног таквог појаса (кат. бр. 395), као и један текстилни појас из села Вражогрнца, који је засигурно део грађанске а не сеоске ношње (вез срмом на свили) (кат. бр. 392).

Мушка и женска градска ношња западноевропског типа, која, као што је речено, у градовима источне Србије почиње да преовладава осамдесетих година XIX века, и која је у употреби и данас, много пута се мењала под утицајем разних модних трендова. Она углавном није имала појасеве, осим класичних мушких каишева за панталоне. Постоје само помени да се «[...] старе зајечарке [...] сећају да су уз хаљине, око струка ношени и [...] појасеви *бајадери*» (Владић-Крстић 1978:285-286), и да су у Књажевцу у првој и другој деценији XX века «сукње [...] незнатно скраћене, готово равне (мало се при дну шире), са ширим, тесним појасом» (Зеџ 1997:489; 1999:485).

Оријентална ношња која је ношена у градовима није масовније прихваћена од стране сеоског становништва источне Србије. У целини су је прихватили само богатији појединци у неким селима ближим градским центрима, а у неким од ових села масовније су прихваћени само поједини њени делови (либаде, тепелук). Овде опет ваља поменути женски градски оријентални појас из збирке Музеја из села Вражогрнца (кат. бр. 392). У селима је све до Првог светског рата углавном ношена традиционална ношња, која се разликовала у зависности од етничке припадности становништва и међуетничких утицаја, јер је најужа околина Зајечара чвориште етничких мигративних струја, место где се оне срећу и међусобно прожимају са све четири стране света. То су: шопска, моравовардарска, косовска, влашка унгурјанска, влашка царанска и тетевенска струја. Захваљујући сусретању и прожимању ових мигративних струја, на овом простору живи неколико регионалних етничких група: *Власи Унгурјани, Власи Царани, Косовљани, Изворци, «Бугари», Маџаци, Торлаци, безимена становништва сврљичко-заплањског и јужноморавског говора, Пироћанци, Сврљичани*** (Цвијић 1991:131,135,170; Станојевић 1933; 1937; Радосављевић 1957; Вукић 2004; Крстић 2000; Крстић 2002; 2004а; 2004б).

Ова етничка разноврсност се у потпуности одражава и на сеоске појасеве. Они су сви, осим поменутих силава и обичног каиша, искључиво од тканине (мада, као што ће се видети, неки имају металне копче). Иако немамо археолошких и других директних потврда о постојању појасева од тканине у ранијим периодима на овом подручју (што је и логично, јер тканина најлакше подлеже зубу времена), ова разноврсност појасева везана за различите етногенезе показује да текстилни појасеви имају кудикамо већу старину од оне коју нам гарантују извори, који, осим поменутог описа фреске из XVI

* Каталожки број (у даљем тексту: кат. бр.) је број под којим је слика предмета у каталогу појасева из Збирке Етнологског одељења Народог музеја у Зајечару у последњем делу ове публикације.

** Припадници свих ових етничких група у националном смислу данас су Срби, осим Влаха, који се национално изјашњавају као Срби, Власи или Румуни.

века из старе цркве манастира Суводол, потврђују њихово постојање тек у последњој четвртини XIX и првој половини XX века. Јасна издиференцираност појасева на основу етничких мигративних струја, које су до ових крајева дошле мање или више пре XIX века, показује да посебни типови на овим просторима егзистирају најмање неколико векова.

Са развојем занатства и трговине и јачањем културног утицаја западноевропске цивилизације крајем XIX и почетком XX века, а нарочито после Првог светског рата као веома важног историјског догађаја који је оставио дубоке трагове на све сегменте друштва, традиционални хаљаци се замењују грађанским европским, војним и хаљацима занатске производње. Појасеви се у овом периоду не избацују из употребе, али се ове промене на њих одражавају. Те промене се односе на боју (појављују се фабричке боје за тканину), на финоћу њихове израде и делимично на материјал, јер се вуна сада понекад комбинује са памуком, чак се у неким случајевима користи искључиво памук. Ипак, континуитет старих, за посебне етничке групе везаних, типова и даље се одржава. Тек после Другог светског рата, а са почетком процеса масовне и потпуне замене народне ношње западноевропском одећом, почиње и потпуно изобичајавање ношења појаса. Но, чак и данас, на почетку XXI столећа, истина ретко, могу се у селима наћи старији људи који га носе, и то због његове примарне функције да подржава стомак приликом тежег физичког рада.

Извори за познавање појасева ових крајева су троструки. Прво, то су прилично штури помени појасева и њихових карактеристика у не бројним радовима о народним ношњама овог подручја. Они су штури због тога што су истраживачи много више пажње поклањали већим хаљацима, на којима су се очигледније одсликавале етничке разлике становништва овог краја. Друга врста извора су казивачи са терена, јер још увек има, мада их је све мање, особа које су израђивале и носиле појасеве или се сећају како су то чинили њихови стари, те познају технике њихове израде и мотиве на њима, као и начине ношења. Трећи, и веома значајан, извор за проучавање појасева источне Србије јесу збирке појасева зајечарског, књажевачког, пиротског, нишког, борског, мајданпечког, неготинског и Етнографског музеја у Београду. На жалост, ни једна од ових збирки до сада није публикована (осим неких њихових малих делова) нити је коришћена за неку озбиљнију причу о овом делу народне ношње.

Због немогућности да се да једна целовита слика о појасевима источне Србије у којој би биле обухваћене и збирке свих горе поменутих музеја, на овом месту се даје прича о појасу на основу појасева Народног музеја у Зајечару. Та прича ће бити допуњена на основу друге две поменуте врсте извора - литературе и казивања (мада су извршени и површни увиди у документације појасева из источне Србије у Етнографском музеју у Београду и појасева из етнологског фонда Музеја рударства и металургије у Бору*). Због тога ово неће бити коначна прича о појасевима источне Србије, већ њен почетак - до краја ће се доћи тек после обраде и публикавања збирки појасева свих набројаних

* За омогућавање увида у документацију збирке појасева источне и јужне Србије Етнографског музеја у Београду најсрдачније захваљујем кустосу Вјери Медић, а за омогућавање увида у Збирку народне ношње Музеја рударства и металургије у Бору кустосу Сузани Мијић и бившем кустосу овог музеја Емини Бранковић.

музеја и после још многих теренских етнолошких истраживања. Тада ће, вероватно, неки закључци донети овом приликом, бити кориговани.

Појасеви и делови појасева у власништву Народног музеја у Зајечару налазе се у три збирке. Највећи број је у збирци сеоских народних ношњи и торби, коју, поред других збирки, водим од септембра 2001. године. Априла 2011. године она броји 342 појаса и делова појаса (приликом презимања 2001. године бројала је 173 примерка). Мањи број појасева се налази у збиркама градске ношње и накита, које, такође од 2001. године, води колегиница Сузана Антић. Пошто, на жалост, нисам добио могућност да остварим увид у појасеве и делове појасева ове две збирке, прича о појасевима на овом месту је заснована само на онима из збирке коју водим. Појасеви из друге две збирке су узети у обзир само на основу података из каталога Збирке накита аутора Сузана Антић (*Антић 2004:30-33, 49,50-51,52,54,56,58,60,62*), у којем је без фотографија наведено 57 примерака, а и на основу 28 фотографија које сам од ње добио и које су приложене у овом каталогу.

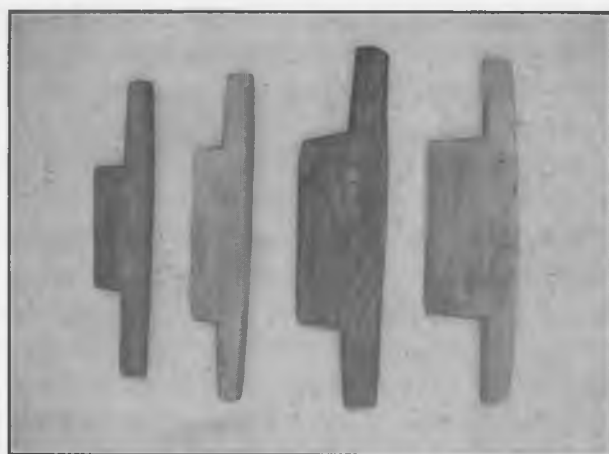
Етнолошка збирка Народног музеја Зајечар, када је реч о појасевима, има посебан значај у односу на збирке других локалних музеја, и то због своје разноврсности и обухватања ширег подручја источне Србије. Ова разноврсност је баш у зајечарском Музеју из два разлога. Прво, због тога што је, као што је већ речено, околина Зајечара чвориште етничких струја, па се управо на њој могу сагледати скоро сви типови појасева који се јављају у источној Србији, типови који су карактеристични и за много шире просторе централног Балкана. Друго, Зајечар је, са неколико својих приградских села, поред Бора, био градски индустријски центар који је био крајње одредиште једне од највећих миграција у нашој земљи после Другог светског рата из, пре свега, књажевачког, пиротског, сврљишког, белопаланачког, бабушничког, димитровградског, па и црнотравског, босилеградског, лесковачког и врањског краја. Због тога Етнолошка збирка зајечарског музеја садржи и доста предмета из ових крајева, укључујући и појасеве набављене од миграната и њихових потомака који данас живе у Зајечару и околини.

Већ је речено да се различита етногенеза становништва источне Србије у потпуности, као и на многе друге сегменте етно-културе, одразила на појас - код различитих етничких група постоје потпуно различити типови појасева. Међутим, услед дугог заједничког живота на истом простору, дошло је и до прожимања етничких група, у неким сегментима толико да су се културне чињенице потпуно изједначиле. Када је реч о појасевима, понекад се у селу које припада једној регионалној етничкој групи, посебно ако је оно у зони сретања са другим етничким групама, налазе појасеви суседних етничких група. Ипак, казивачи увек знају да тај предмет није произведен у њиховом селу и да је то културна чињеница која изворно није њихова. Ова размена је посебно карактеристична за појас, јер се он користио као дар, пре свега на свадбеним свечаностима, тако да, и у овире исте етничке групе, најчешће не можемо бити сигурни да ли је појас направљен баш у селу у којем је набављен. Поред тога, и чињеница да га производе жене, које су у традиционалном патријархалном друштву чешће него мушкарци, уласком у брачно стање, мењале насеље свог живљења, утиче на интензивнију размену мотива и стално питање његовог тачног порекла.

Појасеви Влаха Унгурјана

Власи Унгујани, како се у науци сматра, населили су се из Баната, Алмаша и Ердеља, то јест из данашње Румуније а некадашње Угарске (отуд име Унгурјани). Села насељена овим живљем налазе се на простору између линије Ртањ - Вршка Чука (са изузетком два села која су нешто јужније) на север до Дунава, западно до Велике Мораве, а источно до линије Вршка Чука - Дели Јован - Мироч. Говоре банатским дијалектом румунског језика и имају етнографске сличности са Румунима у Банату, а по етно-култури се доста разликују од својих источних суседа Влаха Царана. (*Станојевић 1933:85-86; 1937:63-64; 29*)

Народни музеј Зајечар поседује појасеве и делове појасева (укупно 84 примерка) Влаха Унгурјана углавном из географске области Црна Река (општине Зајечар, Бољевац и Бор). Унгурјани у односу на околно становништво имају посебне врсте појасева, мада се као импорт у зонама сретања са другим етничким групама јављају и појасеви тих група (забележни су примери појасева карактеристичних за Косовљане, Торлаке и становништва сврљишко-заплањског и јужноморавског говора /кат. бр. 113, 136, 202, 274, 281, 283 и 316). С друге стране, појасева Влаха Унгурјана нема код других етничких група.

Сл. 11 Четири комада алатке «мај» за израду појасева (Народни музеј Зајечар, инв. бр. 3964-3967 (с десна на лево))

Особен је и начин њихове израде. Према бледом сећању из села Гамзиграда код Зајечара, док су се сви остали предмети од тканине ткали класично на хоризонталном разбоју, појасеви су ткани на разбоју без брда и нити. Основа се није уводила у нити, већ су се само конци основе постављали на разбоју (мери се дужина конаца колико је потребно, на пример, за два-три појаса). Ткало се тако што се потка провлачила, а затим набијала не нитима већ дрвеним предметом званом *мај* (*maj*)*. У Народном музеју Зајечар чува се четири примерка ове алатке за израду појасева, под инв. бр. 3964-3967 (сл. 11). Потка је увек једнобојна - црна, браон или црвена, а шаре прави основа (*урзалъ* - *urzalā*), најчешће црвене боје, која је постављана у складу са жељеном шаром (1). По другом сећању из Гамзиграда, после сваког провлачења потке конци су се подизали, па казивач закључује да су нити ипак коришћене а да није коришћено само брдо (2). И у Шљивару је забележено да се за свако друго ткање користило брдо, а за појасеве *мај* (9,13). Уместо чунка (*субејкъ* - *suvejke*) коришћена је дрвена цев (*џавъ* - *javā*) (9). Шару прави основа, а тка се само једном бојом (13).

* Латиничну дијалекатску транскрипцију урадио је др Славолуб Гацковић, на чему му захваљујем.

Према величини, мотивима, квалитету израде и материјалима, појасеве Влаха Унгурјана можемо поделити у четири врсте. За прве три фигурирају два назива: *шиштóрј* (*śištořǎ*) и *браширј* (*braširǎ*).

1. шири појас – *шиштóрј* (*śištořǎ*)

Још Тихомир Ђорђевић у свом путопису из 1905. године, описујући ношњу села Валакоња (данас општина Бољевац), поред осталих хаљетака помиње и «[...] шиштори (sistoare) = тканице, изаткане од вуне[...]» (Ђорђевић 2004:41), а у својим описима влашке ношње, и то увек као део женског костима, под овим именом помињу их и Божана Ђирић, Јелена Аранђеловић-Лазичић и Емина Бранковић (Ђирић 1963:48; Аранђеловић-Лазичић 1975:106; 1978:254; Бранковић 1998:4). У Етнографском музеју у Београду под овим народним називом чува се по један појас из Лубнице код Зајечара (инв. бр. 17077) и Лазнице код Жагубице (инв. бр. 6531). Теренским истраживањем овај термин за појас који су носили и мушкарци и жене потврђен је у селима Гамзиград (1,2,3), Лубница (4,5,6), Шљивар (9,12,13), Николичево (8) и Шарбановац (7). Он је добио назив од речи *њнињнс* (*însîns*), што значи «опасан» (6).

Реч је о појасу широком шаку до шаку и по, израђеном, у односу на друга два типа, од нешто дебљег вуненог конца и са нешто слабије набијеним ткањем. Он је особених мотива, на којима преовлађује црна и црвена боја, а јављају се и бела и жута, ређе розе, плава, наранџаста и зелена боја. У Народном музеју у Зајечару чува се 25 примерака овог типа појаса (кат. бр. 1-25). По неким казивачима из Гамзиграда и Шљивара овај широки појас је био искључиво женски, а ужи појасеви, који припадају типу 2, били су мушки (1,9,12,14). По другима ово је био и мушки и женски појас (1,2,4,5,6). Деци се стављао од кад би почињала да раде пољопривредне послове, јер је његова практична функција подвезивање због физичког рада (1). Ткан је у две нити (9).

Мушкарци су носили кошуље (*камáшњ* - *kamašǎ*) преко панталона, а појас су опасивали преко кошуља (лети, приликом косидбе, због врућине су скидали појас и панталоне и радили само са кошуљом). Зимом су преко кошуље носили зубун (*зњбњн* - *zǎbun*), али су преко њега опасивали углавном каиш, а не *шиштóрј*. И жене су ову врсту појаса опасивале преко кошуље, а преко њега предњу и задњу кецељу са ресама (*опрјњг* - *oprjǎg*). (2)

Ова врста појаса често на почетку има џеп који се зове *пунгњ* (*pungǎ*) и који је служио пре свега за чување новца, дуката, а и ношење кључева, амајлија и других ситних ствари (овај џеп имају примерци кат. бр. 3, 4, 6-9, 11, 18, 19)*. Прављен је тако што је крај појаса преклапан у дужини од четири до пет прста, а затим одоздо и са стране ушиван концем, да би само одозго остао отвор. Опасивање појаса почиње од овог џепа, тако да његов садржај остаје уз тело, сигуран, неколико пута омотан остатком појаса (1,4,5,6,7,9). Некада су појасеве, због вредности који су у њима, у току ноћи многи држали испод својих јастука, а неки их чак и у време спавања нису скидали (1).

* Старинске панталоне од белог сукна (*панталóњ ку гиздњ* - *pantaloń cu gizd*) нису имале џепове, па су коришћени ови на појасевима (2).

Ова врста појаса *шшиуторј* (*šištorĭ*) често на крају има ушивену узицу од плетене разнобојне вуне, која се, пошто се појас опаше, преко њега још неколико пута омота и тако га држи (кат. бр. 1, 3, 4, 6-12, 16-24). Она се у селима око Зајечара зове *аџ* («узица» - *aĵ*)* (6,9), *аџ* *хе шшиуторј* («узица за појас» - *aĵ de šištorĭ*) (4,5) или *аџ* *ла шшиуторј* (*aĵa la šištorĭ*) (1), а у Шарбановцу код Бора (*фрмбја* - *frâmbea*) (7). Ова узица може да се плете на неколико различитих начина, са три, четири, шест и више конаца, често разнобојних, а, на пример, плетена са четири конца на један начин може да буде ваљкаста а на други спљоштена (9). Неки појасеви ипак нису имали ову узицу, већ су учвршћивани помоћу металних закачки, или су их једноствано учвршћивали задевањем краја у омотани део (1).

2. појас средње ширине – *шшиуторј* или *брашиурј*

Назив *брашиурј* за појасеве потврђен је у влашким унгурјанским селима Гамзиграду (1,2), Лубници (4,5,6), Николичеву (8) и Шљивару (9,12,13), а у преводу значи «трака» (6)**. Око назива овог другог типа влашких унгурјанских појасева и око тога који их пол носи, казивачи имају различите ставове. Ове појасеве средње ширине у Лубници и неки у Шљивару зову *брашиурј* (4,5,6,12,13,14), док неки у Шљивару *шшиуторј* (9). По неким казивачима из Гамзиграда и Шљивара ово су мушки, а широки појасеви типа 1 су женски (1,9,12,14), док неки у Шљивару тврде супротно (13). По једном казивању и неким фотографијама, мушкарци су их носили преко зубуна (*зџбун* - *zăbun*), прслука или панталона (12) или преко кошуље или панталона (сл. 12. и 13).

У односу на први тип, ови појасеви се разликују по ширини, а и по материјалу и мотивима. Од првог типа су за отприлике половину ужи, широки су три до четири прста. Ткани су у четири нити од купљеног веома танког памучног конца (9,13), а ткање је изузетно набијено, што је заједничка карактеристика са следећим, типом 3. Јављају се нијансе разних боја у комбинацији са црном и белом. У Народном музеју у Зајечару чува се 27 примерка ове врсте појасева (кат. бр. 26-52). Нешто другачији мотиви, већа заступљеност жутих нијанси и мања набијеност ткања код примерака из села Лука и Дубочане даје индиције да је северно од Црне реке распрострањен други подтип ових појасева (кат. бр. 49,50,52).

Неки примерци ове врсте појаса такође имају узицу (*аџ* - *aĵ*) (кат. бр. 26,29,35), а неки и џеп (*пунгџ* - *pingă*) (кат. бр. 32).

3. веома уски појас – *брашиурј*

Ова врста појаса називана је искључиво називом *брашиурј* (1,2,3,4,5,6,12,13,14). То је веома уски појас, један до један и по прста ширине, и то искључиво женски свечани - жене су га носиле само у свечаним приликама. Опасивао се преко свих хаљетака одозго (сл. 12) (преко кошуље је *шшиуторј*, преко њега предња и задња кецеља, а затим лабаво више пута обмотан *брашиурј*). (1,2) По једном казивању из Шљивара, носили су га и мушкарци преко горњег хаљетка од белог сукна званог *зџбун* (*zăbun*) (9). По начину ткања, исти је као и претходни тип. Ткан је од купљеног памучног конца у четири нити (9,13). У Народном музеју у Зајечару чува се 23 примерка ове врсте појасева (кат. бр. 53-75).

* Реч *аџ* се користи и за обичан канап, мада се у новије време и у влашким селима све више користи српска реч *канап* (6).

** Овај назив се употребљавао и за друге «траке», не само за уске појасеве, на пример, за оне на дрвеној влашкој колевци званој *лаган* (*lagan*) (узице на оваквој колевци зову се *бајерџ* /*bajeră*/) (6)

4. појасеви са перлама

Народни музеј у Зајечару поседује и четири влашка женска појаса са шарама на којима су флорални и други мотиви, направљеним нашивањем разнобојних ситних пластичних перли на платнену подлогу (кат. бр. 76-79). Око тела се обавијају једанпут и копчају малим металним закачкама. Два од ова четири појаса су из села Лукова код Бољевца. (Антић 2004:50-51)

Сл. 12 Власи Унгурјани из Лубнице у народној ношњи између два светска рата
(Фототека Народног музеја Зајечар)

Сл. 13 Власи Унгурјани у народној ношњи између два светска рата
(Фототека Народног музеја Зајечар)

Појасеви Влаха Царана

Власи Царани, како се у науци сматра, населили су се из Влашке низије и Подунавља у данашњој Румунији. Ово становништво насељава просторе у Србији и Бугарској између линије Вршка Чука - Дели Јован – Мироч на западу, линије Вршка Чука - Видин на југу и Дунава на северу и североистоку. Говоре олтенско-мунтенским дијалектом румунског језика и имају етнографске сличности са Румунима у Влашкој низији, тачније Олтенији, а по етно-култури се доста разликују од својих западних суседа Влаха Унгурјана. (Станојевић 1933:85-86; 1937:63-64; 29)

Народни музеј у Зајечару поседује појасеве из влашких царанских села (34 примерка) поред српско-бугарске границе и у Неготинској крајини (општине Зајечар и Неготин). У овим селима

постоји и општи назив за појас, термин *брљу* (*brâu*), без обзира ком типу појас припада* (18). Према музејској збирци и теренским истраживањима, осим тога што је пронађена и једна особена врста појаса која се одликује материјалом од којег је начињена, остале врсте се, у односу на појасеве других етничких група одликују својим особеним и препознатљивим мотивима. Не постоји подела на мушке и женске појасеве - све типове носе и мушкарци и жене (19,21).

Према материјалу од којег су начињени, појасеве Влаха Царана можемо поделити на појасеве од конопље и појасеве од вуне. Појасеви од конопљане тканине се не јављају ни код једне друге етничке групе у источној Србији, а и код Влаха Царана нису општа појава, пре се може рећи да је реч о појединачним прежицима. Наиме, током истраживања овакви појасеви су регистровани (и то не масовно) само су у селу Шипикову (22), у Халову је забележено њихово раније постојање (носили су га стари људи, баба казивачице) (15), док, на пример, у оближњем селу Велики Јасеновац за њих не знају (17,18). За њих су забележени и посебни називи, који се разликују од назива за вунене појасеве - у Шипикову *њнчингџтоџрј* (*inčingător!*) (од *њнџинс* /*inčins*/ - опасати) (22), а у Халову *чиџитџ* (*čišitor!*) (15). Један примерак оваквог појаса поседује Музеј у Зајечару (кат. бр. 110,110а), али је откупљен у српском «косовљанском» селу Рготина. С обзиром на то да у Рготини има и много влашких царанских насељеника из села поред српско-бугарске границе и да код «косовљанског» становништва нису регистровани знања о оваквим појасевима, можемо претпоставити да су га овде донели управо ови насељеници. Он је од белог конопљаног платна са браон пругама.

Назив за вунене појасеве у селима Халово, Шипиково и Велика Јасикова је *браџирј* (*bračir!*)** (15,21,22,23), па можемо претпоставити да је ово преовлађујући назив у влашким царанским селима (у Јабуковцу код Неготина је забележена варијанта *браџирј* - *bračirj* /29/). Само у Великом Јасеновцу је забележен назив *бџе* (*beje*), и у овом селу, иако је у непосредном суседству горе поменутих села, не знају за назив *браџирј* (17,18,19,20). Да ово није усамљен пример, казује и то што се појас из Мокрања код Неготина, који се чува у Етнографском музеју у Београду под инв. бр. 10172, води под варијантом овог имена *бџе* (*bece*). Приликом ткања појасева, као и код Унгурјана, у царанским селима је коришћен предмет звани *мај* (*maj*), а не брдо које се користило за ткање осталих предмета (15).

Код Царана су и мушкарци и жене појасеве носили преко кошуља, с тим што су жене преко њих везивале кецеље. За њих су на крајевима, као и код Унгурјана, ушиване плетене узице, које се овде зову *бајерџ* (*bajer!****). Оне су се по опасивању појаса, омотавале око њега и држале га. (15,17,18). Ове узице су плетене по принципу плетења кике од три вунена конца различите боје или од небојеног конопљаног конца (17). Према једном казивању, постоје две врсте ових узица: 1. ваљкасте – стављају се на женске појасеве, 2. пљоснате – стављају се на мушке појасеве (18). Према једном примерку из Халова, за држање појаса око тела коришћене су и металне закачке ковачке израде (кат. бр. 100а).

* Код Влаха Унгурјана *брљу* (*brâu*) је термин за део тела преко којег се ставља појас, струк, а не појас уопште (9).

** Видели смо да Власи Унгурјани имају варијанту овог назива *браџирј* (*brašir!*).

*** Код Влаха Унгурјана назив *бајерџ* (*bajer!*) се користи за плетене узице за специфичну врсту дрвене колевке *љаган* (*lagan*).

Некада су и Царани, као и Унгурјани, крај свог појаса савијали и ушивали одоздо и са стране, те тако правили џеп. Тај џеп се овде назива *кјосџ* (*kjosoj*)* (у преводу «кеса»). У њему су старији људи чували злато, прстење, новац, које су тако увек носили са собом. Увече су скидали појасеве и стављали их, заједно са својим драгоценостима, под јастук, да деца не би могла ништа од садржаја да украду. (15)

Жене су некада носиле по два појаса. Осим горе описаног који иде преко кошуље (кошуља је дугачка и мора мало да се извуче изнад појаса) а узице предње и задње кецеље преко њега, зими и сукња, жене су преко узица кецеља или руба сукње опасивале и ткани појас са украсним месинганим копчама – пафтама, које се овде зову *пофтале* (*poftale*) (15,17,18,19) или *пофтале* (*poftale*) (21,22,23). Појас са пафтама се, према казивању из Великог Јасеновца звао *колан* (*colan*). Појасеви са пафтама су ношени свакодневно, с тим што су за свечане прилике коришћени они са лепшим мотивима. Пафте су, да би за свечане прилике сијале, повремено чишћене тако што су се на њих стављали наквашени пепео, згњечене коприве (када им је сезона) или сода бикарбона, а затим се трљало вуненом оштром крпом. (18) Постојале су, према казивању из Халова, две врсте павфти:

1. велике пафте са кукама, стринске (*пофтале маре ку крљиг батрнеуше* - *poftale mare cu crlig bātrneșce*) (15)

2. мале округле пафте (*пофтале миџ ротале* - *poftale mič rotaće*) (15). У Халову округле пафте се стављају само на уже појасеве, јер су мање (15,17), а пафте с кукама на нешто шире појасеве, јер су веће (15). Али, у Великом Јасеновцу, на пример, нису знали за пафте са кукама, већ само за округле (17,18). Према мотивима, који их одликују од појасева других етничких група Тимочке крајине, појасеви Влаха Царана се могу поделити на неколико типова:

1. појас са таласастим шарама (*браџирј њн шувјј* - *bračirj în șuviј, браџирј шувелкуџ* - *bračirj șivelcuță /15/, бѐмје ку шувјј* - *betje cu șuviј /17,18/*). Ова врста појаса се ткаје у две нити (њн *до иџе* - *în două iță*). На њима преовладава плава боја (Велики Јасеновац, Градсково, Велика Јасикова...), осим у селу Халову, где је преовлађујућа наранџаста. Народни музеј у Зајечару поседује 18 појасева овог типа (кат. бр. 80-97). Он појаса се у Халову носи и с малим округлим пафтама (*пофтале миџ ротале*). Према речима казивача, он је новији у односу на следећа два, појавио се нешто касније. (15)

2. појас са великим таласастим шарама (*браџирј њн шувјј маре* - *bračirj în șuviј mare, браџирј шувелкуџ маре* - *bračirj șivelcuță mare /15/*). На основу два примерка из Градскова, које поседује Народни музеј Зајечар (кат. бр. 98-99), може се закључити да се од претходног типа разликују по томе што су таласасте шаре крупније и мало другачијег облика, као и да су тамнијих боја.

3. појас са окцима (*браџирј њн ојкјурј* - *bračirj în oјkјurј /15/, бѐмје ку ојкјурј* - *betje cu oјkјurј /17,18/*). Ова врста појаса се тка у четири нити (њн *пџтру иџе*). Зајечарски музеј поседује 10 појасева овог типа (кат. бр. 100-103,105-109). Према казивачицама, овај мотив је настарији, јер су појасеве

* Мушкарци су имали *кјосџ* (*kjosoj*) и на унутрашњој страни старинских панталона (15).

са овим мотивом некада носиле старије жене. Овај мотив је и најцењенији, те се зато искључиво појасеви са њим дарују на свадбама и другим веселима (15,18). Пошто су ови појасеви углавном мало шири од претходних типова, жене их носе са великим кукастим пафтама (*пофтаље маре ку крљиг батрњешће*) (15). Ова врста појасева јавља се и у суседним српским «косовљанским» селима (кат. бр. 104).

4. појас са крстићима (*брачиџј њн кручуљиц - bračirj in cāručul'ič /15/, бѣтје ку кручуљиц - betje cu cāručul'ič /17/*). И ова врста појаса се тка у четири нити (*њн пѣтпру њиц - in patru ičā*). У збирци Народног музеја у Зајечару чувају се три оваква појаса (кат. бр. 114-116). И овај тип се сматра старијим, као и претходни. И он се јавља и у суседним «косовљанским» селима (кат. бр. 117-119).

5. појас са великим окцима (*брачиџј њн ђкјурј марј - bračirj in ojkjurj marj /15/*). У влашким царанским селима јављају се и појасеви са црвеном основом (кат. бр. 122,128), који су карактеристични за српска крајинска косовљанска села (кат. бр. 120,121,123-127,129). Један примерак (кат. бр. 128) казивачица из Халова идентификује као појас са великим окцима (15).

6. појас са аршином (*бѣтје ку зѣмѣшѡрј - betje cu zāmtāsorj*). У Великом Јасеновцу знају и за тип појасева који има шаре које чине низови изломљених линија и који зову *бѣтје ку зѣмѣшѡрј* (17,18). Ова врста појаса је добила назив по аршину, металном предмету за одређивање ширине ткања, код Влаха званом *зѣмѣ (zāmt)* (17). И они се јављају у суседним српским «косовљанским» селима, а слични су појасевима карактеристичним за тетевенску миграивну струју.

Мотиви појасева Влаха Царана се потпуно разликују од мотива на појасевима Влаха Унгурјана. На пример, једна казивачица из Великог Јасеновца, чији је муж као зидар-дунђер у многим селима често на поклон примао појасеве, и данас носи један по типу из влашких унгурјанских села. Не знајући да је из влашког села, а знајући да није из царанских села, она претпоставља да је «српски» (17).

Појасеви Косовљана

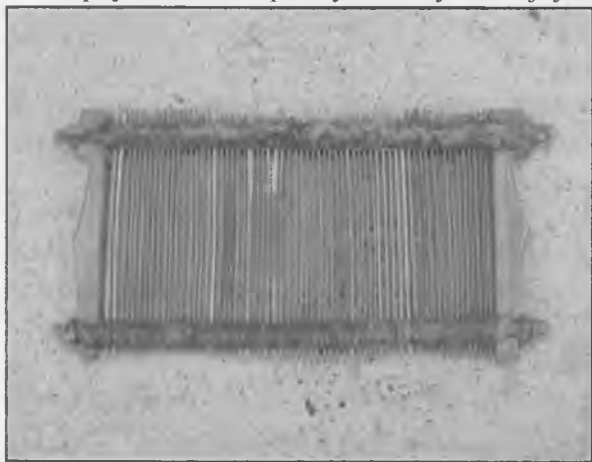
У северном делу Тимочке крајине, углавном у долинама Црне реке (Црног Тимока), Великог Тимока и у Крајини, у општинама Бољевац, Зајечар и Неготин, има педесетак села са српским становништвом особене традиционалне културе у односу на остале етничке групе у источној Србији. Оно себе назива *Косовљанима* и чува предање о свом досељењу са Косова у великим сеобама, од којих је најпознатија она под патријархом Арсенијем Чарнојевићем 1690. године (*Станојевић 1933:81-83; 1937:58-61; Радосављевић 1957:30*). Косовљани говоре косовско-ресавским дијалектом, који је распрострањен и у Хомољу, Ресави, централној поморавској Србији и јужном Банату, на западу све до линије Копаоник-Београд. Поред села у којима се чува сећање на косовско порекло и говори косовско-ресавским говором, и у другим селима Тимочке крајине се наилази на елементе културе које је раширила косовска миграивна струја. (29)

Код Косовљана се као општи назив за појас јавља термин *ткѡнице* (29; *Крстић 2005:99*), добијен због израде вунених појасева техником ткања. Код овог становништва налазимо неколико

врста појаса, од којих су неке заступљене и код других етничких група. У Народном музеју у Зајечару чува се 31 појас набављен у косовљанским селима. Иако то није наглашено у инвентарним картонима, они из села Рготина сасвим сигурно су набављени од влашких царанских насељеника (кат. бр. 93,110), тако да је још мањи број примерака на основу којих можемо изводити закључке. Према расположивим подацима, као особене за Косовљане, можемо издвојити следеће врсте појасева:

1. крајински појасеви са црвеном основом

Према томе што је распрострањен у више косовљанских села, овај тип можемо сматрати најособенијим за ову етничку групу. Он се јавља у косовљанским селима области Крајина (неготинска општина и северни део општине Зајечар). Ваља поново нагласити да се он јавља и у суседним влашким царанским селима под именом «тканице са окцима» (*браџирју њи ђкјурју - браџирј њи ђкјурј* или *бетје ку ђкјурју - бетје су ђкјурј*) (17,18). Према расположивим примерцима, код Влаха је више била заступљена шарена варијанта, а код Срба варијанта на којој преовлађује црвена боја. Ова друга подваријанта има црвену основу на којој се у централној шари јављају бела и црна, понекад и пла-

ва или тегет боја, а у две бочне шаре жута и зелена, понекад плава или тегет боја. Према расположивим примерцима, има неколико подваријанти добијених комбиновањем мрежастих, таласастих, окастих и зрнастих мотива. Карактеристично је и то што су углавном ужи у односу на друге врсте које се јављају код ове етничке групе, али има и ширих варијанти. Носе их и мушкарци и жене. У Народном музеју у Зајечару је 15 појасева овог типа из косовљанских села (кат. бр. 104,117-134) (поред једног из влашког села Халова).

Што се тиче начина ткања, ови појасеви су, можемо претпоставити, ткани брдом. У Народном музеју у Зајечару чува се једно мало брдо за ткање појасева из косовљанског села Вражогрнца, под инвентарним бројем 2285 (сл. 14).

Сл. 14 Брдо за ткање појасева, Вражогрнца, (Народни музеј Зајечар, инв. бр. 2285)

2. црвени појасеви са изломљеним линијама

Овај тип појасева је због боје и ширине веома сличан типу 1. Његова основа је црвена а мотиви су саткани од истих боја као и код претходног типа. Ипак мотиви су другачији – то су нивови попречних изломљених линија. И овај тип се јавља у косовљанским крајинским селима. Музеј у Зајечару поседује пет оваквих појасева (кат. бр. 144-148). Као што је речено, у суседним влашким царанским селима за овај тип знају и појасеве са овом шаром зову *бетје ку зъмџшорј* (17,18), по аршину, металном предмету за одређивање ширине ткања, код Влаха званом *зъмџ* (17). Такође их носе и мушкарци и жене.

3. звездански појасеви са црвеном основом

Поред других типова, у косовљанском селу Звездан, поред Зајечара, јавља се потпуно особени тип појасева, који, с обзиром на то да нема аналогije у било ком етнички сродном или несродном селу источне Србије, можемо сматрати изворним, донесеним са Косова. У Народном музеју у Зајечару се чува пет оваквих појасева (кат. бр. 135-139). Један је из суседног влашког унгурјанског села Гамзиград, где је вероватно донесен удајом, и где га јасно препознају као део туђе културе. Поред тога, у Етнографском музеју у Београду су два (под инв. бр. 10512 и 10717), а у Музеју рударства и металургије у Бору један примерак (под инв. бр. 1103). Ови појасеви су у већем броју регистровани и на терену и на старим фотографијама из овог села.

И ову врсту појасева носе и мушкарци и жене (сл. 15 и 16), с тим што су мушки шири од женских. Одликују се, пре свега, мотивски. Црвене су основе, са четири различита, уздужна, симетрично распоређена мотива, који се јављају на сваком примерку:

1. спојене црна (споља) и бела (унутра) пруга,

2. пруга на којој се наизменично мењају црна површина и жути или наранџасти мотив у облику слова X,

3. ред белом бојом оивчених светло или тамно зелених или плавих попречних линија кроз чију је средину проткан црвени конач

4. тамно или светло зелена или плава пруга.

Варијантност између примерака је веома мала, и, према распореду ових мотива, можемо издвојити три подтипа, која су, с обзиром на то да се састоје од истих мотива, веома слична. На првом је распоред шара 1-2-3-4-2-4-3-2-1 (кат. бр. 136,137,138), на другом 1-2-4-3-2-3-4-2-1 (кат. бр. 139), а на трећем 1-2-4-3-4-2-1 (кат. бр. 135). Појасеви овог типа имају ресе дужине 10-15 цм, које су с једне стране, која се оставља споља, гушће и усукане, а с друге, која остаје унутра, ређе и дебље (кат. бр. 136а,136б,137а,137б,138а,139а). (*Крстић 2005:99,100,118*)

Ова врста појасева се одликује и израдом. Исткани су од веома танко испредене вуне, веома чврсто набијене, и немају лице и наличје, то јест исти су са обе стране. Ткани су тако што се се на разбоју (*стан*) направи основа, а затим се потка провлачи и набија дрвеним «ножем» који се користи искључиво за њихово ткање (*Тканице се ткале с ножем а не брдом*). Према инвентарном картону звезданског појаса који се чува у борском музеју, ткани су у три нити, па се зато зову *тканице тронитке*, а орнаменти на њима су рађени од куповног разнобојног памука. (*Крстић 2005:99,119*)

Крај на којем су ресе гушће, преклопи се и остави да виси на левом боку, а затим се појас обавије око тела два до три пута. На крају се ресе са другог краја (ређе и дебље) поделе на два дела и један се подбије одозго а други одоздо. (24) Појас су у Звездану жене опасивале лети преко кошуље и преко узица опасане кецеље, а зими заједно с кецељом, преко горњег хаљетка званог *аљина*. Мушкарци су га опасивали преко горњег хаљетка званог *иубе* (сл. 15 и 16). И мушкарци и жене су га

причвршћивли шналом (*сас шнóлу*), или су преко појаса опасивали кожне каишеве, мушкарци шире а жене уже. Неки су за појас задевали бритву, или им је она за њега била везана и висила. Жене су, мада то не можемо сматрати општим појавом, на овај тип појаса стављале и пафте, које су се звале *чопрãзи*. Појас са пафтама је у свечаним приликма опасиван преко појаса опасаног преко кошуље и преко узица опасане кецеље. (Крстић 2005:101,119,122-126)

Сл. 15 Породица из Звездана у народној ношњи у првој половини XX века

Сл. 16 Девојка и момак из Звездана у народној ношњи између два светска рата

4. појас са разнобојним пругама

Из Звездана је и један другачији појас из збирке зајечарског музеја (кат. бр. 142). Један ужи, женски, примерак овог типа из Звездана чува се и у Етнографском музеју у Београду под инв. бр. 10512, а у Народном музеју Зајечар овог типа су и појас из торлачког села Мали Извор (кат. бр. 141) (у култури Торлака има доста косовских примеса, посебно у ношњи) и један примерак без места порекла (кат. бр. 143). С обзиром на то да овај тип појасева има шире распрострањење и у централној Србији (*Prošić-Dvornić 1989:212*), можемо претпоставити да му је порекло везано за косовску миграциону струју. Основна одлика му је што се састоји од хоризонталних пруга различитих боја, које су у односу на осу појаса с обе стране симетрично распоређене. На примерку из Звездана су жуте, зелене, плаве, црне и беле пруге на црвеној основи. (*Крстић 2005:100,101*). Овај тип појаса такође карактерише већа набијеност ткања, тако да можемо претпоставити да се и за његово ткање није користило брдо већ дрвени «нож».

5. једнобојни тамноплави појас

Један примерак из Вражогрнца (кат. бр. 140) због своје особености, то јест због недостатка аналогije из других етнички сродних или несродних села, даје нам основу да га сврстамо у посебан косовљански тип. Он је део откупљене мушке ношње из овог села, вунен је, а одликује га то што је једнобојан, у теget боји.

6. колан

У Етнографском музеју у Београду се под инв. бр. 11161 чува појас из Звездана који се зове *колан*. Његова особеност, а такође и недостатак аналогija из других источносрбијанских села (можда се аналогije могу наћи са једним појасом из торлачког села Малог Извора /кат. бр. 363/), допуштају нам да га сврстамо у посебан тип. За овај музеј је откупљен још 1902. године, а Звезданци данас, што је проверено теренским истраживањима, не знају за појас оваквог назива и изгледа. Према инвентарном картону (реинвентарисала Јелена Лазић), он је «ткан од кудеље, памука и свиле зелене боје. Украшен [је] квадратним шарама рађеним златном нити. [На њему] недостају пафте.» Овакав појас као да је текстилна копија металног појаса званог *кованик*, који се јавља у постојбини Косовљана код становништва у Ибарском Колашину, Штавици, околини Новог Пазара, Сјеничкопештерској висоравни и околини Ужица (ове крајеве су касније населили динарски досељеници), и то искључиво као део свечане невестинске ношње. Кованик, који се такође носио преко обичног појаса, био је састављен од 18-19 месинганих плоча правоугаоног односно квадратног облика, причвршћених за кожни ремик, а предњи део је био украшен акатним и другим камењем у боји. (*Крстић 2005:119,128*) С друге стране, звездански *колан* из Етнографског музеја је можда текстилна копија средњовековних металних појасева источне Србије.

Појасеви Извораца, грљанских «Бугара» и Мацаца

Становници села Велики Извор код Зајечара, пола села Грљан (друга половина су Власи) и пола некадашњих становника старог Зајечара (друга половина су такође Власи), данас претопљени са бројним досељеницима, потомци су некадашњих насељеника из околине града Тетевена у централној Бугарској. Они су део веће мигративне струје, особене традиционалне културе, која је населила простор између Зајечара и Видина у Бугарској. Десетак села у Бугарској која су баштиници ове културе у својој околини позната су под називом Кулчани, по градићу Кула који је центар општине у којој се налазе. Поред тога, многе тетевенске породице населиле су и друга села северозападне Бугарске, где се осећа тетевенски културни утицај. Потомци ове мигративне струје су и становници села Дубље код Свилајнца, који су се у Поморавље одселили из Великог Извора почетком XIX века, а има и више породица из ових села које су се одселиле у друга поморавска места и тамо се претопиле. Код Тетевенаца у Србији нема јединственог назива (овај назив се јавља само у научној литератури). У Великом Извору за себе кажу да су *Изворци*, што има и етничку конотацију, а они у Грљану за себе кажу да су *Бугари* (мада се национално изјашњавају као Срби). И једни и други данас имају српски национални осећај, али чувају своју културу донесену из старог завичаја, пре свега бугарски јакавски говор. (29; *Станојевић 1933:80-81; 1937:55-58; Вукић 2004; Крстић 2002б; Димитријевић 2006:14; 2010:32*)

У селима Вратарница и Заграђе (Вратарница је у XIX веку настала од Заграђа), живи у етнокултурном смислу особено становништво, које је у локалној средини познато као *Мацаци*. У литератури се они често означавају као Загорци, јер се сматра да су досељени из суседне области у данашњој Бугарској, која се назива Загорје. Ово становништво има етно-културне одлике и суседних Тетевенаца и суседних Торлака, па га можемо сматрати прелазним између ове две етничке групе. Становништво прелазне културе између Тетевенаца и Торлака постоји и у неколико села у суседним пределима Бугарске, али тамо нема назива Мацаци. У суседном Торлачком селу Грлиште има више породица насељених из Заграђа, па се и тамо провлаче неке особине својствене тетевенској етничкој струји. (29; *Станојевић 1933:76-79; 1937:50-55; Вукић 2004; Крстић 2002б; Димитријевић 2006:14; 210:32*)

Поред неких карактеристика говора и многих других етно-културних особина, етничку сродност Мацаца са Тетевенцима јасно доказује и народна ношња, која је истог типа, са невеликим терминолошким и мотивским разликама. У Великом Извору појасеви се зову *таканџици*, а у Вратарници и Заграђу *каниџе* (29). И један и други назив су произашли из начина израде ових предмета - ткања. У тетевенским и мацацким селима, укључујући и њима суседно торлачко село Грлиште, јавља се посебан тип појасева, који је карактеристичан за села суседних предела северозападне Бугарске (*Николова 1983:91, 132*). У тетевенским и мацацким селима се налазе и шарени појасеви карактеристични за суседне Торлаке и становништво сврљишко-заплањског и јужноморавског говора (у Грлишту

се, као торлачком селу, подразумева њихово постојање), али казивачи увек знају да то нису појасеви израђени у њиховим селима и да су путем даривања унесени са стране. Од 19 примерака појасева из Великог Извора, Грљана, Вратарнице и Заграђа који се чувају у Народном музеју у Зајечару, осам су импорт из других, етнички несродних, села. Преосталих 11 примерака (кат. бр. 149,150,152,153,155-157,159,166,167,169), заједно са осам примерака из Грлишта (кат. бр. 154,160, 162,163,165,168,170,171), четири примерка без података о месту порекла (кат. бр. 161-164), и два примерка из косовљанског села Кривог Вира (кат. бр. 158,172), дају нам фондус од 24 примерка, на основу којег, уз литературу о појасевима у Бугарској, овде можемо говорити о посебном типу појасева.

Овај тип појасева има црвену, често светлоцрвену основу, ткан је од танко испредене вуне и памука, и има карактеристичне и препознатљиве беле, црне, тегет, жуте и зелене таласасте и косе линије (косе линије се понекад претварају у косе троуглиће). Из овог клишеа унеколико одскачу три примерка из Заграђа, Вратарнице и Малог Извора (кат. бр. 149-151), који, с обзиром на то да су од грубљег материјала (остали имају уткан и памучни конац, што је највероватније новија појава), даје индиције да су тако изгледали старији примерци овог типа појаса, претече сада најраспрострањенијих тетевенских појасева. Ове појасеве су носили и мушкарци и жене (сл. 18). Мушкарци су преко појаса понекад опасивали кожни каиш, а често и, с предње стране, задевали нож (сл. 17).

Сл. 17 Живан Тошић из Заграђа између два светска рата у маџацкој ношњи

Сл. 18 Чланови фолклорног ансамбла из Великог Извора почетком XXI века на сцени изводе своје обичаје и игре

Појасеви Торлака и становништва источне Србије сврљишко-заплањског и јужноморавског говора

Јужни део Тимочке крајине, јужно до линије Ртањ - Вршка Чука, насељава више варијанти становништва тимочко-призренског дијалекта, по етно-култури сродног са становништвом овог дијалекта у осталим пределима источне и јужне Србије и са становништвом суседних области северозападне и западне Бугарске где се говори сличним говорима, у бугарској науци познатим као белоградчишко-брзнички или прелазни. Уз саму српско-бугарску границу, у долинама доњег Трговишког и скоро целог Белог Тимока и на околним падинама Старе планине, Тупижнице и Тресибабе, то јест у јужном делу општине Зајечар и скоро целој општини Књажевац, живи становништво у источној Србији познато под називом *Торлаци*. У литератури се за њега јавља и назив Тимочани. Оно говори тимочко-лужничким говором. И у суседној Бугарској, на падинама Старе планине, такође постоји становништво које се идентификује са етничким именом Торлаци, али се по етно-култури унеколико разликује. Торлаке у Србији можемо дефинисати као становништво са староседелачком «шопском» основом (која је најочљивија у говору) и са многим етно-културним примесима моравовардарске и косовске мигративне струје. (29; *Станојевић 1933:73-76; 1937:45-50; Крстић 2000; Крстић 2002; 2004а; 2004б*)

Западно од Торлака, с друге стране планине Тупижнице, у западном делу општине Књажевац и у општинама Сокобања, Бољевац, малим делом и Зајечар, живи становништво сврљишко-заплањског и јужноморавског говора. Оно има «шопске» примесе (посебно становништво сврљишко-заплањског говора које чини прелаз између становништва тимочко-лужничког и јужноморавског говора), али су, уз косовске, много израженије етно-културне особености моравовардарског порекла. Ово становништво у народу нема свој посебан регионални назив, а у литератури се помиње као Моравовардарци. (29; *Станојевић 1933:84-85; 1937:62-63*)

Може се рећи да сво становништво од српско-бугарске границе до Сокобање и Бољевца, уз варијације на микро-плану, има један тип ношње. Ово подручје је једна целина и када је реч о појасевима. Општи назив за појас је код становништва тимочко-лужничког говора, то јест Торлака, *пoвас* (29,25; *Бјеладиновић-Јергић 1997а:355,356,365,381,395,408; 1999а:351,352,361,377,391,404*), а код становништва сврљишко-заплањског и јужноморавског говора *пoјас* (26). Појасеви су ткани од веома танко испредене вуне, у две или четири нити, уз коришћење малог, специјално за израду појасева намењеног, брда (25; *Бјеладиновић-Јергић 1997а:395; 1999а:391*). У литератури налазимо да је у црвеној боји добијеној од траве *броћ*, *броч* бојена «најфинија вуна *власовчићи*, *власак*, која је коришћена за израду појасева – тканица и за вез.» Када је у питању израда појасева, забележено је и да у «Тимоку кажу *склапано*: на пример, за израду појасева-тканица *жица се о' две склапала* и била је веома танка и тако подвостручена, јер се за појасеве користило предиво испредено од дела вуне

– *својка*. За један дан и вече могу се опрести три вретена танког предива за *склапање о' три*» (Владић-Крстић 1997:292,283; 1999:288,279). За ткање појасева је, осим вуне, коришћен и памук, после Првог светског рата све више (Бјеладиновић-Јергић 1997а:381,395,408; 1999а:377,391,404).

У Народном музеју у Зајечару чува се 91 примерак појасева и делова појасева из торлачких села, 15 из села сврљишко-заплењског говора (у општинама Књажевац и Зајечар) и девет из села јужноморавског говора (у општинама Бољевац и Зајечар) - укупно 115 примерака. По типу је са њима сродно 25 појасева и делова појасева без места порекла и 22 набављена код етнички другачијег становништва источне Србије (кат. бр. 173-318,341-365). На овом подручју влада огромна мотивска разноврсност појасева. Општа карактеристика је да су веома шарени. Украшени су пругасто распоређеним ситним геометријским шарама, којима, на основу примерака из збирке Музеја, можемо условно дати називе: жабице (кат. бр. 173-183,342), мале табле (кат. бр. 184-200,351), мале табле и црте (кат. бр. 201-210), мрежице (кат. бр. 217-228, 347-350), таласасте линије (кат. бр. 229-242), преплетене таласасте линије (кат. бр. 243-250), ситна окца (кат. бр. 251-283,353), крупна окца (кат. бр. 284-291,354), крстићи (кат. бр. 292-307, 343-346), велике табле (кат. бр. 313-318). «Ширина појасева износила је око 15 цм, а дужина од 1,5 до 2м» (29; Бјеладиновић-Јергић 1997а:365,381,395; 1999а:361,377,391). На основу расположивих примерака из збирке Народног музеја у Зајечару, и на основу општих теренских искустава, могу се условно издвојити четири различите зоне са одређеним карактеристикама везано за шаре, боје и начин израде, у чијим се областима срастања, пак, те карактеристике мешају или паралелно јављају:

1. Зона Торлака десне половине области Тимок, то јест са десне стране Белог Тимока на падинама Старе планине поред српско-бугарске границе, у којој се углавном јављају појасеви топлих и јарких боја, од веома танке вуне, добро набијеног ткања. Овај тип појасева јавља се као импорт и код суседних Мацаца, Извораца и Влаха Унгурјана.

2. Зона Торлака у области Заглавак (која укључује падине Старе планине и долину доњег Трговишког Тимока) и на падинама планине Тресибаве, са истим карактеристикама као и први тип, али са особеним препознатљивим мотивима. Појасеви овог типа јављају се и код становништва суседних сврљишких предела, које има контакте са Торлацима.

3. Зона Торлака леве половине области Тимок, то јест са леве стране Белог Тимока на падинама Тупижнице, и становништва сврљишко-заплањског и јужноморавског говора, у којој се углавном јављају појасеви особених мотива тамнијих боја, од нешто дебље вуне и мање набијеног ткања.

4. Зона становништва сврљишко-запланског и јужноморавског говора западно од Тупижнице, где се јављају појасеви са мотивима као у претходној групи, али набијенијег ткања и светлијих боја.

Према величини и начину ношења појасеви овог подручја се могу поделити у две врсте:

1. Широки појас - *подвешће, тканице*

Овај тип појасева чине широки појасеви, углавном ширине веће од ширине шаке, али могу бити и ужи. Торлаци области Тимок, у долини Белог Тимока и на околним падинама Старе планине и Тупижнице зову их *подвешће* (негде се јавља и једнина *подвешка*, а негде не) (25,29; *Станојевић 1929:37,42,61,64,71*), што је назив добијен на основу практичне примене подвезивања, потпасавања. У осталим пределима овог подручја, као и код неких других врста становништва, зову се *тканице* (или *ређе*, на пример у селу Ласову, *тканице /28/*), што је назив произашао из начина израде (11,27,28; *Бјеладиновић-Јергић 1997а:354,356,365,381,395,408,409,413; 1999а:351,352,361,377,391,404,405,409*). Носили су их и мушкарци и жене и то опасане преко кошуље (25,26; *Бјеладиновић-Јергић 1997а:355,395; 1999а:351,391*). Карактеристичан је начин ношења са старинским чакширама балканског типа, код Торлака званих *бременџи*, где се појас опасује нешто више, а чакшире подвезују ниско, тако да се између појаса и чакшира, за отприлике ширину једне шаке, види кошуља (сл. 19 и 20) (29; *Станојевић 1913:32*). Мушкарци су понекад преко појаса опасивали кожни каиш (о који су понекад задењивали бритву /сл. 19 и 20/), а, као што смо видели на претходним странама, раније и кожни појас *силав*. Срби у бољевачком крају су носили чакшире зване *чешире* које су се више опасивале, тако да је појас опасиван преко њих, а преко појаса каиш који се звао *ремен* (28,29; *Грбић 1909:160*). Жене су преко овог појаса опасивале сукње и кецеље (28,29). После Другог светског рата код жена у књажевачком крају «појас *тканица* и даље се употребљава, махом у функцији потпашаја, нарочито код старијих и средовечних жена» (*Бјеладиновић-Јергић 1997а:413; 1999а:409*). И данас

Сл. 19 Никодија Цунић из Новог Корита 1963. године

Сл. 20 Торлаци из Ошљана 1918. године у народној ношњи

има спорадичних случајева његовог коришћења (29). У Народном музеју у Зајечару чува се 46 примерака појаса и делова појаса овог типа (кат. бр. 173-318), од којих су неки набављени и у мацацким, тетевенским, косовљанским и влашким унгуријанским и царанским селима, где су доспели као импорт, а и у сврљишким и јужносрбијанским селима, где су такође заступљени (кат. бр. 194,198,202,209,222,228,241-243,273,274,281,283,289,291-297,307,310-312,314-316).

2. Уски женски појас - *литар*

Посебан тип појаса је женски уски ткани појас звани *литар* са металним, тачније месинганим, ретко сре-брним, копчама, у овом крају углавном званим *навте* (29). У литератури се налази следећи опис овог појаса: «Литар је у Тимоку 3-4 прста широк појас, изаткан од fine, разнобојне вуне или памука. Њега жене или девојке опасују преко сукње, у висини кукова, а скопчавају га напред, помоћу две широке месингане плоче, тзв. *навте*.» (Првановић 1961:55). Осим овог, има и других помена од стране истраживача народне традиције овог подручја (Станојевић 1929:73; Бјеладиновић-Јергић 1997а:355,395; 1999а:351,391). Иако је много ужи мотивски има своје паралелеле са појасом претходног типа. Он има свечани карактер и не носи се у свим приликама, за разлику од појаса опасаног преко кошуље (испод сукње и кецеље), који је обавезан (25,28; Бјеладиновић-Јергић 1997а:355,395; 1999а:351,391). У овом крају он се не носи као у другим крајевима баш преко појаса опасаног преко кошуље, већ се пафте напред спуштају испод стомака (28), тако да кецеља постаје њихова позадина и на тај начин бивају још истакнутије (сл. 21*). У збирци појасева Народног музеја у Зајечару има 15 примерака ове врсте појаса (кат. бр. 341-351,353,354,360,361,363). Седам примерака на себи има и пафте (кат. бр. 341,346,349,351,353,361,363).

Пафте овог краја ранији истраживачи помињу под називом *навте* (Станојевић 1929:73; Бјеладиновић-Јергић 1997а:355,395; 1999а:351,391) и *чапрази* (Бјеладиновић-Јергић 1997а:355,395; 1999а:351,391). Коришћена су, као и у влашким царанским селима, два типа пафти: 1. бадемасте са кукама и 2. округле (28,29; Бјеладиновић-Јергић 1997а:395; 1999а:391). Оба типа имају и своје подтипове. У селу Ласову пафте са кукама су називане *кукасте*, а округле *окасте* (28). Из торлачких села у Музеју има неколико пафти без појаса (кат. бр. 362).

Сл. 21 Сестре из торлачког села Кожела 1933. године у народној ношњи (Фототека Етнографског музеја у Београду, бр. ил. мат. 13488)

* За ову фотографију најсрдачније захваљујем колегама из Етнографског музеја у Београду.

Поред тканих појасева, спорадично се на овом подручју јављају и женски појасеви израђени тако што се на црном сомоту или јути техником покрстице разнобојним концима шара навезе или се добија ушивањем перли (*манџста*). Ношени су понекад са пафтама. На њима су најчешће цветни мотиви. (29; *Бјеладиновић-Јергић 1997а:395; 1999а:391*). У збирци зајечарског музеја налази се један примерак овог типа појаса из Малог Извора (кат. бр. 365).

Појасеви Пироћанаца

Становништво читавог Пиротског округа и Буцака у књажевачкој општини, који је до половине XX века гравитирао овом округу, у Тимочкој крајини, коју је масовно населило у време индустријализације од 50-тих до 70-тих година XX века, познато је под називом *Пироћанци* (мада се у завичају Пироћанцима сматрају само становници општине Пирот и делимично књажевачког Буцака а остали себе зову Шопима /димитовградски крај/, Белопаланчанима или Лужничанима /бабушнички крај/). Реч је о становништву типичне староседелачке «шопске» етно-културе, тимочко-лужничког говора, сродном са осталим становништвом овог говора у источној и југоисточној Србији (Торлаци, источни део области Сврљиг, босилеградски крај...) и северозападној и западној Бугарској.

Код овог становништва, као и код становништва других поменутих предела, у прошлости је био заступљен особен тип ношње, у науци познат као «шопски». Као и у осталим крајевима у којима је заступљена «шопска» ношња, јављају се четири типа појаса, два мушка (старији и новији) и два женска.

1. Мушки појас - *пoас*

У литератури истраживачи више пута помињу класични «шопски» мушки широки појас. Он је био затворено црвене боје или са црвено-црним ситним орнаментима, ткан у четири нита, дужине око 3м а ширине око 20 цм, а на крајевима је имао ресе од основе. Опасивао се преко горњих хаљетака *дорџмче* (са кратким рукавима) и *дрџја* (са дугим рукавима), а преко њега се некада опасивао *силџв* или, касније, после Првог светског рата, шири кожни каиш *рџмик*, о који је висила бритва (*Живановић 1933:75,76; Шобић 1961:68-69; Пантелић 1974:198; Бјеладиновић Јергић 1997б:441,442,458; 1999б:437,438,454*). Као назив за њега помиње се термин *пoас* (*Бјеладиновић – Јергић 1997б:424,441,458; 1999б:420,437,454*). После Другог светског рата, 60-тих година XX века, он се потпуно избичајава (*Бјеладиновић Јергић 1999б:454*). У Народном музеју у Зајечару се чува један овакав појас из Калне (кат. бр. 366).

2. Женски појас - *тканице*

Други тип појаса је женски, ткан од танко упредене вуне и јако при ткању набијен, ширине два до три прста (око 6 цм), са нанизаним уским уздужним пругама разних јарких боја. Опасиван је неколико пута преко хаљетка сукман, у овом крају углавном званог *сукно* (сл. 22). Звао се,

према начину на који је израђиван - *тканице*. Неки су преко њега опасивали или уместо њега користили обичан кожни каиш *ремик* (Бјеладиновић-Јергић 19976:424,432,453,461; 19996:420,428,449,457). У музеју у Зајечару чува се шест примерака оваквог појаса (кат. бр. 368-373).

3. Женски појас – *колија*

Овај женски појас, звани *колија*, сачињен је од претходног типа појаса тако што су на њега стављене пафте. Неки су их стављали на кожане каишеве. Био је то престижни појас и користио се уместо претходног типа за свечане прилике. Такође је опасиван преко горњих хаљетака. О њега је обично висила бритва на ланцу или каишу. Пафте су биле велике и сребрне. Куповале су се код кујунџија у Пироту, који су их и израђивали у техници ливења и искуцавања, а куповане су и на сеоским саборима и вашарима (Пантелић 1974:198; Бјеладиновић-Јергић 19976:424,432,453,454; 19996:420,428,449,450). Народни музеј у Зајечару поседује неколико примерака пафти овог типа (на пример, кат. бр. 367). Спорадично се ипак јављају и месингане пафте, својствене суседним пределима (10).

4. Нови тип мушког појаса – *тканица*

Са изобичајавањем старинске мушке «шопске» ношње са белим горњим хаљецима, из употребе се избацује мушки ткани црвени појас. Прихватају се елементи грађанског одела и панталоне на бок, а са њима, под утицајем суседних области, «разнобојни ткани вунени или вунено-памучни појас *тканица*, дугачак око 2 м и широк око 10 цм. Опасује се најпре преко сукнених панталона и прслука, односно памуклије, а затим, првенствено код старијих и средовечних људи, и испод одела, у здравственој намени потпашаја stomачног дела тела.» (Бјеладиновић-Јергић 19976:459; 19996:454; 10) Ткан је на разбоју уз помоћ малог брда, а овде се издваја као посебан тип зато што се, иако је мотивски исти, по боји препознаје у односу на појасеве из суседних области. Наиме, најчешће је у две боје, и то у црној и браон ораховој боји (10, 29). У Народном музеју Зајечар чува се један примерак ове врсте појаса из села Татрасница (кат. бр. 310).

Сл. 22 Жене из Балта Берировца у старијој (лево) и новијој (десно) пиротској народној ношњи 2010. године (Фототека Народног музеја Зајечар)

Појасеви Сврљижана

Сврљиг је административна област са, данас општинским, центром градићем Сврљиг. Са овом облашћу се њено становништво идентификује и од давнина себе назива Сврљижанима (у дијалекту: *Сврљџање*, *Сврљџани*), како га идентификују и околне етничке групе. Међутим, ова област има две етно-културне зоне – источно је становништво тимочко-лужничког говора а западно сврљишко-заплањског говора, и, осим говора, између ове две културне зоне јављају се многе разлике, на пример, у обичајима (*Петровић: 1992; Богдановић 1992*).

Ипак, многе културне чињенице су у овој области уједначене, а једна од њих је и појас. «Старији појасеви ткани су од једнобојне вуне, а шарене тканице почеле су да се носе касније, у другој половини XIX века. Тканице су ткане у четири или у два нита, украшаване хоризонталним пругама, ситним геометријским мотивима и шарама. Преко појаса ношен је и кожни каиш – *ремен*», у који се задевала бритва. Потпуно исте појасеве - *тканице* - носили су и мушкарци и жене. Ткани су од вуне и памука. (*Тојага 1992:261,264; 29*)

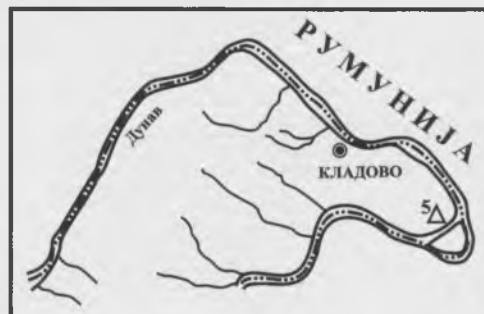
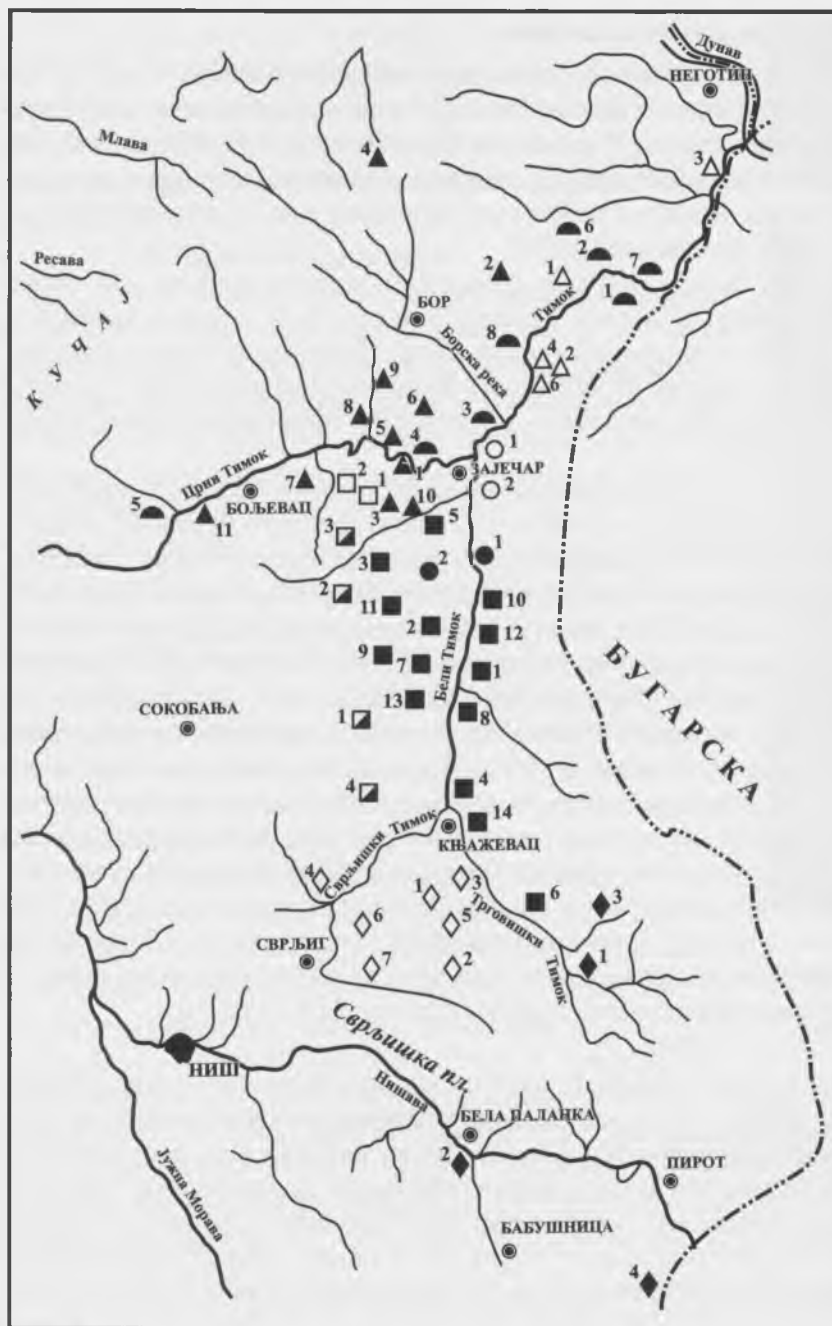
У Народном музеју у Зајечару чува се 26 примерака појасева из области Сврљиг. Поред тога што се у рубним пределима Сврљига према Торлацима, на пример у селима Луково и Бурдимо, јавља и тип 2 торлачких појасева (кат. бр. 198,228,296,297), а у западним деловима, на пример у селу Нишевац, појасеви слични онима из села сврљишко-заплањског говора у западном делу књажевачке општине и појасевима из јужне Србије (кат. бр. 294,295), Сврљиг се, када је реч о појасевима, издваја мотивима и бојама као посебно подручје. Ова област је центар распрострањења појединих мотива, који су на овом подручју преовлађујући. Осим ретких изузетака, увек су у две боје. Спорадично се, као што је већ речено, ови мотиви јављају и код Пироћанаца у суседном Буцаку и у суседним торлачким и пределима сврљишко-заплањског и јужноморавског говора у бољевачкој и сокобањској општини, али се јасно издвајају по материјалу и бојама. Док су у суседним пределима углавном од вуне, нешто грубљег ткања, у Сврљигу су углавном од памука. У суседним пределима (цео јужни део Тимочке крајине) основа им је црна, док је потка у Буцаку увек тамна, углавном орахова браон, а код Торлака и становништва сврљишко-заплањског и јужноморавског говора, северније у односу на Сврљиг, жута или зелена (кат. бр. 310,315,316,318). У Сврљигу се понекад јављају и овакви примерци (кат. бр. 311,312,314), али је основа најчешће бела, а потка црвена, наранџаста, плава или зелена, што их чини препознатљивим. У Народном музеју у Зајечару чува се 20 примерака оваквих појасева (кат. бр. 319-338).

У етнолошкој збирци Народног музеја у Зајечару налазе се и два појаса из јужне Србије. Један је из Кривог Дела код Црне Траве, набављен од досељеника у зајечарском косовљанском селу Рготина (кат. бр. 291), а други из села Теговиште код Владичиног Хана, набављен од досељеника у Зајечару (кат. бр. 293). Ово је мали број примерака за било какво озбиљније закључивање, али ипак примећујемо да се на њима јављају исти мотиви као и у јужном делу Тимочке крајине код Торлака и становништва сврљишко-заплењског и јужноморавског говора. То можемо повезати са општим, веома приметним, етно-културним утицајима вардарско-моравске мигративне струје становништва на овом подручју.

КАРТЕ СЕЛА ИЗ КОЈИХ НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗАЈЕЧАР ПОСЕДУЈЕ ПОЈАСЕВЕ

ЛЕГЕНДА

- ▲ Власи Унгурјани
- △ Власи Царани
- ◐ Косовљани
- Изворци и грљански «Бугари» (Тетевенци)
- Маџаци
- Торлаци
- ◻ безимено становништво источне Србије
сврљишко-заплањског говора
- безимено становништво источне Србије
јужноморавског говора
- ◆ Пироћанци
- ◇ Сврљижани
- ★ становништво јужне Србије
- државна граница

▲ *Власи Унгурјани*

1. Гамзиград (Зај*) - кат. бр. 1, 2, 6, 7, 9, 11, 12, 27-32, 61, 70, 71, 73, 274, 281, 283
2. Дубочане (Зај) - кат. бр. 52
3. Лубница (Зај) - кат. бр. 4, 8, 10, 13-17, 21, 23, 24, 33, 40, 41, 53, 202
4. Лука (Бо) - кат. бр. 48-51, 55
5. Метовница (Бо) - кат. бр. 18
6. Николичево (Зај) - кат. бр. 26, 34
7. Оснић (Бољ) - кат. бр. 5, 19
8. Подгорац (Бољ) - кат. бр. 20
9. Шарбановац (Бо) - кат. бр. 35, 54, 56
10. Шљивар (Зај) - кат. бр. 113
11. Луково (Бољ) - кат. бр. 76, 77

Δ *Власи Царани*

1. Велика Јасикова (Зај) - кат. бр. 84, 107
2. Велики Јасеновац (Зај) - кат. бр. 111, 112, 122
3. Вељково (Нег) - кат. бр. 80, 82
4. Градсково (Зај) - кат. бр. 81, 83, 85, 98, 99, 106, 115
5. Ртково (Кла) - кат. бр. 116
6. Халово (Зај) - кат. бр. 86-92, 94-97, 100-103, 105, 114, 128, 241

● *Косовљани*

1. Браћевац (Нег) - кат. бр. 117-119
2. Брусник (Зај) - кат. бр. 104, 120, 125, 127, 129, 131, 132, 134, 148
3. Вражогрнац (Зај) - кат. бр. 133, 140, 392
4. Звездан (Зај) - кат. бр. 135-139, 142
5. Криви Вир (Бољ) - кат. бр. 158, 172
6. Метриш (Зај) - кат. бр. 124, 292
7. Рајац (Нег) - кат. бр. 126
8. Рготина (Зај) - кат. бр. 93, 110, 121, 144, 145, 307

○ *Тетевенци*

1. Велики Извор (Зај) - кат. бр. 152, 153, 155, 156, 167, 243, 282
2. Грљан (Зај) - кат. бр. 166, 273

● *Маџаци*

1. Вратаница (Зај) - кат. бр. 150, 209, 222, 242, 289, 351
2. Заграђе (Зај) - кат. бр. 149, 157, 159, 169, 194

■ *Торлаци*

1. Витковац (Књ) - кат. бр. 250, 302, 303, 343, 347, 348
2. Врбица (Зај) - кат. бр. 188, 257, 268
3. Горња Бела Река (Зај) - кат. бр. 176, 180, 181, 184, 238, 265, 267
4. Горње Зуниче (Књ) - кат. бр. 216, 225
5. Грлиште (Зај) - кат. бр. 154, 160, 162, 163, 165, 168, 170, 171, 191, 201, 253, 254, 270-272, 316
6. Доња Каменица (Књ) - кат. бр. 215, 235
7. Дреновац (Књ) - кат. бр. 245, 247, 248, 258, 269
8. Јаковац (Књ) - кат. бр. 192, 224
9. Кожељ (Књ) - кат. бр. 189, 211
10. Мали Извор (Зај) - кат. бр. 141, 151, 182, 195, 199, 206, 208, 210, 218-220, 223, 230, 239, 240, 256, 259, 262, 264, 276, 279, 287, 290, 299-301, 304, 345, 350, 354, 362, 363, 365
11. Мариновац (Зај) - кат. бр. 173, 174, 190, 229, 231, 249, 251, 280, 288, 342, 358
12. Селачка (Зај) - кат. бр. 207, 277, 285, 286, 353, 360
13. Трновац (Књ) - кат. бр. 193, 252, 255, 318
14. Црвење (Књ) - кат. бр. 197, 233, 234

* Скраћенице за општинско средиште: Зај - Зајечар, Књ - Књажевац, Бо - Бор, Нег - Неготин, Кла - Кладово, Бољ - Бољевац, Пир - Пирот, Свр - Сврљиг, БП - Бела Паланка, Баб - Бабушница, ЦТ - Црна Трава и ВХ - Владичин Хан.

■ *Становништво источне Србије
сврљишко-заплањског говора*

1. Зоруновац (Књ) - кат. бр. 183, 226, 227
2. Ласово (Зај) - кат. бр. 178, 186, 187, 203, 214, 244, 305
3. Леновац (Зај) - кат. бр. 185, 204, 263, 266
4. Орешац (Књ) - кат. бр. 200

□ *Становништво источне Србије
јужноморавског говора*

1. Врбовац (Бољ) - кат. бр. 175, 179, 278, 298
2. Планиница (Зај) - кат. бр. 212, 213, 275, 315, 355

◆ *Пироћанци*

1. Кална (Књ) - кат. бр. 359, 366
2. Мокра (БП) - кат. бр. 371
3. Татрашница (Књ) - кат. бр. 310
4. Црвена Јабука (Баб) - кат. бр. 368-370

◇ *Сврљижани*

1. Бурдимо (Свр) - кат. бр. 297, 312, 324, 330, 334-336
2. Гушевац (Свр) - кат. бр. 322, 323, 326-328, 332, 333, 337
3. Луково (Свр) - кат. бр. 198, 228, 296
4. Нишевац (Свр) - кат. бр. 294, 295, 311, 314, 319
5. Околиште (Свр) - кат. бр. 329, 331
6. Сврљишки Извор (Свр) - кат. бр. 320, 321
7. Црнољевица (Свр) - кат. бр. 338

★ *Јужна Србија*

1. Криви Дел (ЦТ) - кат. бр. 291
2. Теговиште (ВХ) - кат. бр. 293

Појасеви без података о месту порекла

кат. бр. 3, 22, 25, 36-39, 42-47, 57, 60, 62-69, 72, 74, 75, 78, 79, 108, 109, 123, 130, 143, 146, 147, 161, 164, 177, 196, 205, 217, 221, 232, 236, 237, 246, 260, 261, 284, 306, 308, 309, 313, 317, 325, 339-341, 344, 346, 349, 352, 356, 357, 361, 364, 367, 372-391, 393-395

ПОЈАС У ТРАДИЦИОНАЛНОЈ ДУХОВНОЈ И СОЦИЈАЛНОЈ КУЛТУРИ СТАНОВНИШТВА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Појас је пре свега имао практичну функцију да подржава стомак, што је веома значајно за људе којима су тешки пољопривредни послови свакодневица, да не би добили брух (11,20). У Великом Јасеновцу је забележено да детету почињу да опасују појас кад почне да ради пољопривредне послове (17). Он је, као што смо видели, имао и практичну функцију да се у њега стављају или о њега задевају разни предмети (новац, дуван и кресиво, нож, пиштољ...). Имао је и естетску функцију као део народне ношње. Међутим, поред ових својих практичних функција, појас је, због своје лепоте и симболике, стекао функције и у социјалној и духовној традиционалној култури.

Појас – термин за означавање степена сродства

Пре него што покажемо практичну употребу појаса у традиционалној социјалној и духовној култури, ваља нагласити да је он код становништва источне Србије у рачунању сродства постао и персонификација човека, особе. Наиме, у овом крају се за рачунање степена сродства, поред термина *колена*, са другачијим значењем, још чешће користио и термин *новас*. Никола Пантелић о овоме у Буцаку бележи следеће: «Крвно сродство је по очинској и по материнској линији, а рачуна се на колена или *новасе* (појас). Тако два брата представљају прво колена, али први и други појас; њихова деца су друго колена, али трећи и четврти појас, док су унуци треће колена и пети и шести појас; прауници су четврто колена и седми и осми појас итд.» (Пантелић 1974:204) Овакво рачунање сродства потврђено је и у нижим деловима Старе планине, у Тимоку, тачније у селу Ошљане (25). С обзиром на дубоку симболику појаса у духовној култури, која ће бити показана у наредним одељцима, не чуди то што је баш појас изабран за означавање човека.

Појас у обичајима животног циклуса човека

Појас у свадбеним обичајима

Због своје лепоте, а и симболике, појас добија и функцију дара. У етнографским записима налазимо највише података о његовом даривању у свадбеним обичајима. Као и ћилимови, кошуље, чарапе, рукавице, пешкири и други предмети народне радиности, текстилни појасеви стварају могућност за такмичење у вредноћи девојака, будућих невести, као и у богатству овим предметима, од чега је и зависио њихов социјални статус и будућа удаја. У Тимоку се, на пример, поред свега осталог, приликом бирања невесте гледало и «да уме радити женске послове (да зна у руђе)» (*Станојевић 1929:35*). Једноставно девојка се, између осталог, ценила и по даровима, које је заједно са мајком и другим укућанкама припремала за своју свадбу. У српским селима бољевачког краја, Црноречја, «свака девојка мора да исплете најмање тридесет до четрдесет пари чарапа. Мора за младожењу да сашије четир до пет кошуља, најмање двоје или троје тканице и десет до петнаест пари чарапа. Богатије девојке спремају више а сиромашније мање.» (*Грбић 1909:114*) У Тимоку, млада је за младожењу морала да припреми «кошуљу нову, памучну (*на таслице*) [, ...] *подвешке* (појас), *подврске* (подвезице), *големе пешкире*, које ће прекрстити преко леђа и груди, пешкире за пиштољ и крчаг и чарапе» (*Станојевић 1929:33*).

Своје фондове ручних радова жене су обелодањивале пре обичајних прилика за даривање. У неким селима су сваке године на поједине пролећне празнике рукотворине изношене на увид. У селу Ошљане у Тимоку то се, на пример, радило на Велики петак (*Раднети петак*). На овај дан су у свим двориштима везивани конопци о које су домаћице вешале своје ручне радове, а жене су се окупљале по групама и ишле редом од домаћинства до домаћинства да их разгледају и оцењују. (26)

Појас је, заједно са другим предметима, дариван у различитим тренуцима свадбених обичаја, од њиховог почетка до краја. У Тимоку пре Другог светског рата, према запису Маринка Станојевића, за свадбени обичај «китка» (прстеновање девојке, озваничавање будућег брака) будућа невеста «младожењи одабере и пошаље [ДК - преко просиоца] најлепши дар: кошуљу, подвешке [ДК – широки појас, тканице], подврске, рукавице, пешкире (за пиштољ и крчаг)» (*Станојевић 1929:37*). У околини Зајечара «млада на прошевини дарује будућег свекра, свекрву, младожењу и остале кошуљом, чарапама, тканицом или наглавцима» (*Пантелић 1978:360*). За обичај оглади (веридбу) у Тимоку, приликом поласка из девојкине куће, «сав младожењски дар: младожењски пешкири, подвешке, доколенке, рукавице, подврске, младожењску кошуљу итд, као и остали дар младожењиних укућана, натрапају на свекрву *да види свет*, те га она тако носи све до младожењске куће.» (*Станојевић 1929:42*) У Неготинској крајини «у младиној кући, после испита, почасте се ракијом, а затим

се дарују. Свекрва дарује снаху одећом. Млада дарује младожењу са више пари чарапа, две-три кошуље, и неколико пешкира, свекру и свекрви даривала је кошуљу, чарапе и тканицу а осталима пешкир, чарапе или тканице.» (Пантелић 1970:127)

У Великој Јасикови, влашком царанском селу, осим марама, јастучића и слично, за свадбу су даривани и појасеви (*брачџрј - браџирџ*) (23). У Великом Јасеновцу, где такође живе Власи Царани, када сватови дођу по младу невесту, у дворишту њеног дома је изложено све што је она припремила за дар, а ту су, између осталог, и појасеви (17). У Неготинској крајини, кад изведу младу, она пошкропи присутне босиљком и пољуби кума и старог свата у руку. «Свирачи тада засвирају коло, млада дарује своје рођаке док играју (пешкиром, марамом, чарапама, тканицом и сл.), а они њу дарују новцем». (Пантелић 1970:139) У Буцаку «у свадбеном ритуалу посебна пажња посвећивана је преносу младиних дарова намењених младожењи. Наиме, обичај је био да најлепше делове ношње које је млада као девојка израдила за свога младожењу, зашивене једне о друге (кошуља, појасеви, чарапе, пешкири...) младожења пребаци за вратом на себе, тако да они висе низ леђа, рамена и груди. Овако «затрпан» младожења је ишао од младине до своје куће, где је одлагао од себе овај вредан младин дар у одећи...» (Бјеладиновић-Јергић 1997:445; 1999б:441) У Ошљану, пре него што бива уведена у нови дом, «невеста дарује прво свекра, а потом и остале младожењине укућане (по некима и старог свата, кума и војводу). Али, ако је такав случај да младожења има побратима [...] или посестриму [...], невеста их дарује и пре свекра. Дар за сваког од њих се обично састојао од ћилима, кошуље, појаса (*нодвешће*), чарапа или рукавица итд, а даривала их је тако што је сваки предмет посебно стављала на раме [...] онога кога дарује.» (Крстић 2000:74; 2001:144)

У Тимоку последњег дана свадбе млада за софром дарује редом све сватове. «На пр. млада узме најпре кошуљу и широке *подвешке*, и њима обдари свекра; кошуљом обдари такође и свекрву; девера – брата младожењина – кошуљом или чарапама; заове кецељама, жене – чарапама доколенкама [...]» (Станојевић 1929:71) У Великом Јасеновцу последњег дана свадбе, у недељу, после ручка, у младожењином дому играју, што представља и крај свадбе. У току игре млада невеста дарује прво кума, старог свата, девера, свекра, свекрву, а затим и друге госте (једна жена јој приноси дар за сваког). Том приликом куму, старом свату и свекру дарује појасеве, што се сматра вреднијим даром, а осталима пешкир или чарапе. Свако јој приликом примања дара да мало новца. (17) «У Заграђу [Д.К. – мацацком селу] су младенци ишли 10 до 15 дана после свадбе код ујака (старог свата) и кума на *опроштај*. Старојка (кума) и његове укућане млада је даривала чарапама, наглавцима, тканицама, марамама и другим.» (Пантелић 1978:380)

У Ошљану «два три дана после свадбе, кад је леп дан, напољу, испред куће се изнесе спрема коју је невеста донела и дарови које су укућани добили. Жене из села долазе и детаљно их разглеђују и информишу се шта је коме намењено.» (Крстић 2000:77; 2001:146)

Поред тога што је служио као дар, појас је у свадбеним обичајима, као и у другим обичајима животног и годишњег циклуса, добијао своју функцију у магијским и религијским поступцима.

У Тимоку (торлачки крај) млада невеста «ваља да носи или расковник или рачинску траву, ушивену у појас, и онда јој нико ништа не може». (*Станојевић 1929:60*) У Шарбановцу код Бора девер је на свадби носио буклију, а уске женске тканице *браширј* (*braširj*) су уместо обичне узице везиване као дршка буклије (7). У Халову, влашком царанском селу, првог дана свадбе кад сватови дођу по младу у њен дом, она младожењи и куму обавезно дарује по један појас искључиво типа «са окцима» (*брачирј њн ојкјурј* - *bračiri ĩn oĳjurj*), а они их превезу дијагонално преко груди, и то преко десног рамена. Том приликом кум доноси барјак (*барјак* - *barjac*) (од кад казивачица памти барјак је био државна застава), а младина мајка, кад дођу, обавије дршку барјака једним појасом типа «са окцима» од дна до заставе. На врху овог свадбеног барјака су закачени главица белог лука (*капацънъ ње устурој* - *sapačână ěe usturoj*), три петлова пера (*три пѣње ње кокѡш* - *tri peņe ěe cocoș*) и кита бо-сиљка (*ши бусујок* - *kita ěe busujoc*). Пошто младина мајка увије дршку барјака појасом, кум испред куће поведе коло *данц* (*dantj*) са овим барјаком. Овако појасем увијен свадбени барјак носи се током целе свадбе, а приликом славља у кући закачи се на кућу. Последњег дана свадбе, у понедељак, у младожењином дворишту, испод шљиве, обавља се ритуал скидања вела младој од стране кума. После тога кум даје барјак старом свату, који на њега закачи буклију (*плѡскъ* - *ploscã*) (буклија има свој каиш) са вином, коју је све време свадбе носио, и он младенце, који испред њега стану једно поред другог, симболично боде и тера их као говеда – њега узвиком *џс!* (*ăjs*), који се користи за терање мушке стоке, а њу узвиком *ча!* (*čã*), који се користи за терање женске стоке. То уради неколико пута, а они иду напред. После тога барјак узима младожења и сви иду до куће, али не директним путем, него он обиколи мало даље, сокацима. (15) «Кум доноси барјак у Градскову, односно носи га *кумнат ње м'на нашулуи* – *stagar* (*cumnat ěe mâna-nașului - stagarj*). На врху барјака се причврсте три кресте од петла, а крпама (мараме), тканицама, шареним хартијама и осталим наките барјак.» (*Пантелић 1978:369*) У влашком унгурјанском селу Лубница барјактар је на свадби носио барјак на чијем врху су јабука, кита цвећа и уски женски појас *браширј* (*braširj*), који после свадбе остаје младој невести. У Шарбановцу код Бора, барјактар је у ранија времена на свадби носио црвени фес око којег је такође био везиван *браширј* (7).

У неким торлачким селима у Тимоку, посебно оним у подножју Тупижнице, почев од најсевернијег торлачког села Грлишта (9), а, као што смо видели, и у влашком царанском селу Халову, функционери свадбе: младожења, младожењин отац, кум, стари сват, девер и војвода, уместо пешкира, дијагонално преко тела (тачније преко рамена а спојен на боку) носе широки шарени појас (*пѡдвешѡе*) (сл. 22 и 23*) (29).

* За слике 22 и 23 најсрдачније захваљујем господину Славољубу Јеленковићу из Зајечара.

Сл. 23 Са свадбе у Дреновицу 1969. године. Са појасевима преко груди (слева на десно): стари сват, кум, свекар и други стари сват

Сл. 24 Са свадбе у Витковицу почетком 80-тих година XX века. Слева на десно стоје: војвода, кум, стари сват и младожењин отац

У Тимоку после венчања сватови иду младиној кући, где за софром младожења дарује младину родбину, а «таст пак обдари зета шалом а баба (ДК – ташта) широким *подвешкама* (појасом), које му прекрсти преко пешкира и окити једним или са два цванцика.» (Станојевић 1929:61)

У Тимоку «кад невеста пође на венчање, њена мати узме семенке од конопље, па их спусти младој у недра, те са њима иде на венчање. Млада за време венчања мало подигне појас, те то семење из недара падне на под. Ово се ради да млада има порода и да лако рађа.» (Станојевић 1937а:71) У околини Књажевца «за време венчања млада је у недрима носила јабуке а у појасу коцку шећера да би то пре свођења, прве брачне ноћи, супружници појели» (Рељић 1998:53,73; 1999:539,559).

Посебну улогу појас добија у богатом ритуалу увођења младе невесте у нови дом. У тимочком торлачком селу Ошљану, кад обави даривање и подизање накоњчета, невеста са фијакера силази на бело платно које води у њен нови дом. «Кад крочи на платно, невесту свекрва око струка обавије пешкиром (*с пешћир*), који јој скине са руке (којим је изведена пред сватове), или, по некима, појасом (*с подвешће*), и тако је по платну води према кући (с тим што само невеста хода по платну а свекрва иде поред), а за њима нека жена платно увија. На улазним вратима невести су испод мишица стављали по један хлеб, а у руке по једну флашу вина или, негде, у једну руку флашу вина, а у другу воде. То се, по казивачима, радило да би јој руке биле заузете и да не би могла да се брани од младожење, који се иза врата тобоже крио (*кано скутал се*) са чашом меда, у коју су симболично пљунули сви његови укућани, и настојао да је њиме при уласку намаже по устима (*младожења се баћим скутал*

иза врата и чекају да ју магне с мѐд, а у мѐд пљунули сви њжњи). Обично се она отима (*вѐрди се*) па је он намаже негде по лицу. То се чини да би се она слагала са својим новим укућанима (*У тај мѐд се напљују сви њжњи да млада живи с њи, да живѐ како мѐд, да слѓжно живѐ*). Нормално, све ово је пропраћено смехом присутних.

Кад прође улазна врата, невести неко прихвати хлебове и флаше, а свекрва је даље (пешкиром или појасом) води до огњишта. Успут наилазе на намерно оборен треножац или бачен неки предмет, нпр. ватраљ (*ожег*), који свекрва прескаче, а невеста га подигне да би се видело да је вредна и да зна за ред. Кад дођу до огњишта, на којем гори ватра (*огањ*), свекрва је ватраљем цара, а затим га да снаји да и она то учини. Потом оду и до сандука са брашном (*до брашњар*), где свекрва стави у сито мало брашна и сеје га, а затим сито да снаји да и она то учини. Неде свекрва у брашно само пипне руком, што учини и снаја, а потом пипне и у маст, што такође учини и снаја. После тога јој врати пешкир [или појас - ДК] којим ју је водила. Овим је свекрва снаји симболично предала све кућне послове (*води ју да пипне свуде куде трѐбе да се рабѓти*), које ће ова од тог тренутка убудуће заиста и обављати у новом дому.» (*Крстић 2000:74-75; 2001:144-145*)

И Маринко Станојевић бележи да у Тимоку, кад стигну у младожењин дом «из кола она [ДК – млада невеста] сиђе на столицу, са столице на даску [ДК – на којој је био *постав* – размотана труба белог конопљаног платна]. Свекрва ће узети подвешке (појас) па ће је препасати преко средине и водиће је подвешкама по поставу унутра, у кућу, а певице ће певати:

*Ступај, поступај, девојко,
сѓс леву ногу преко праг,
сѓс десну руку у нѓчи.*

Свекрва доведе младу до кућнег прага, па она уђе у кућу а млада остане пред кућним вратима. Младожења стане крај своје мајке, те му она пружи чашицу меда и чашицу воде. Младожења узме из чаше на прст меда, и пружи младој те лизне, и да јој воде, те пине, а то после исто ради млада са младожењом (и то све трипут). При лизању меда млада гради крст медом на кућним вратима. Док млада лиже мед, она гледа у кућу и очима прати варнице у вис. Потом младу свекрва окрене око огњишта три пута, па коју главњу чарне свекрва, ту и млада, и непрестано погледа уз оцак да јој буду деца црноокаста!» (*Станојевић 1929:64*)

У бољевачком срезу такође, кад младу доведу у њен будући дом, после силаска са кола и још неких обичајних радњи, свекрва «...узима тканице и веже младу око појаса, па је тако везану поведе у кућу... На вратима од куће дочекује младу младожења, који у једној руци држи мед, а у другој воду. Младожења умочи средњи прст од десне руке у мед, па трипут даје млади да лизне, а затим јој даје трипут да сркне воде. За тим дају млади у руке два стаклета вина и две погаче, које метне под мишку, и тако улази у кућу, и меће вино и погаче на сто. Кад то сврши, свекрва је доведе до ватре и чарне

ватру говорећи: «Овако, снајо, да прпориш погаче, овако да гледаш у оцак, да је право пушило, да се не дими по кући, да видиш куд идеш и шта радиш!» Млада за њом чарне ватру и погледа уз оцак. Затим јој свекрва да мало соли да осоли јело. Кад и то уради, онда је свекрва доведе уз наћве, где се меси хлеб, па јој покаже руком говорећи: «Овако, снајо, лебац да месиш!» Млада рукама промеша по наћвима.» За сво ово време певнице певају песму која говори о овим поступцима. «После тога свекрва изведе младу на поље, где стоји спремљен бакрач или ведрица са водом, да полива сватове да оперу руке. Најпре полије свекра, па онда старог свата, кума и тако даље...» (*Грбућ 1909:178-180*)

У Звездану, српском косовљанском селу, приликом увођења младе у нови дом после венчања «испред врата свекрва даје невести сито и накоњче, које она диже и дарује га. Из сита баца на сватове шећер и бомбоне, а повесмо вуне на кров. Затим се младенцима даје мед. Млада прво медом маже довратник (горе, доле, лево и десно), а затим даје младожењи да полиже мед са њеног кажипрста, као и он њој. Када младожења уђе, невеста забрађује свекрву марамом, а свекрва невесту опаше тканицама, да јој боцу вина у једну руку, свећу у другу и погачу испод пазуха и тако је, држећи крајеве тканица, уводи у нови дом. Прво је води до огњишта или шпорета да процара ватру. Приликом увођења пази се да се свећа не угаси, јер је то лош знак.» (*Ђоковић 2005:201-202*) Забележено је и да «у Метришу и другим селима, младенце уводе у кућу повезане тканицама...» (*Пантелић 1978:378*)

Појас у обичајима око рођења и у другим обичајима везаним за дете

Власи Унгурјани у Гамзиграду сматрају да трудна жена треба да носи појас, да се стеже, да би се лакше породила (1). Иначе, у народној традицији источне Србије јављају се примери ушивања или ношења за појас појединих предмета од стране труднице, са циљем олакшавања будућег порађаја или утицања на позитивне особине детета. На пример, у околини Зајечара трудна жена «да би дете било лепо, требало је да за појасом носи огледало» (*Зечевић 1978:343*). У торлачком селу Ошљану, у Тимоку, у циљу олакшавања будућег порођаја «кад *приврѐми*, то јест кад је већ у деветом месецу трудноће и кад је порођај већ близу, трудница сама себи у појас ушије неколико цветића траве *саморџтке*, и тако их носи до порођаја.» (*Крстић 1995:104; 1997:118*) Скидање појаса је, према народном веровању, поступак ослобађања жене да роди и олакшавања порођаја. У одељку о појасу у свадбеним обичајима већ је поменуто да у Тимоку приликом поласка на венчање мајка невести, да би имала порода и лако рађала, у недра спусти семенке конопље са којима она иде на венчање, а за време венчања мало подигне појас, и то семење падне на под (*Станојевић 1937a:71*). У селу Ошљану, кад жена почне да се порађа, «[...] жене је одвоје у посебну просторију [...]. Ту она скине са себе одећу до кошуље и обавезно се *распаше* (скине тканице) и скине *повезалће* с ногу, да би се породила.» (*Крстић 1995:104; 1997:118*) У сврљишком селу Гушевцу «да би породила лакше родила, распашу јој тканице и пропусте кроз кошуљу живо јаје; или јој кроз недра пропусте треске са дрвника» (*Петровић 1992:69*).

Појас има улогу и приликом крштења. У влашком царанском селу Халову се крштење детета у цркви врши обично на годину дана живота, а ако не тад, на три године, што је ређи случај. Приликом крштења мајка детета свештеника и кума дарује мушким појасом искључиво типа «са окцима» (*брачирј њн ојкјурј - bračirj ĩn ojkjuri*). Иначе, у Халову се детету појас први пут опасује на три године, неколико дана пре или после рођендана. (15) У сврљишком селу Пирковцу праменове косе са воском, које је кум одсекао детету на стрижењу, мајка увије у мараму, а «мараму са косом веже за појас, и тако је, стално носећи, са собом чува». (*Петровић 1992:86*)

У околини Зајечара «да би дете било добар ђак, пупак му се ушивао у појас при поласку у школу.» (*Зечевић 1978:347*)

Појас у посмртним обичајима и веровањима

Пошто је покојник сахрањиван у уобичајеном оделу одређеног краја, а појасеви су били обавезни саставни део ношњи, покојници су сахрањивани са појасом. Забележено је да у Буцаку у спреми за укуп, коју свака старија жена припрема за себе и супруга, «треба да буде по два пара чарапа, две кошуље, две тканице, две шамије, черга (поњава), пешкир, сукно, зубун и јастук.» (*Пантелић 1974:212*) И данас у Шљивару, влашком унгуријанском селу, кад умре неко старији ко је носио појас, жене поруче његовима да не забораве да га сахране са појасом (9). У Великом Јасеновцу, влашком царанском селу, жена се обавезно сахрањује са пафтама, не узимају јој се, јер јој, по веровању, требају на оном свету (17).

Значај појаса приликом сахрањивања види се из тога што се у случају смрти малог детета посебна пажња придавала његовом опасивању, јер је постојала могућност да, због тога што још није почело да носи појас, буде сахрањено без њега. У Тимоку «кад умре мало дете, које још није опасивано, начини му се појасић од црвеног плетива, па се њиме опаше, да не иде на онај свет неопасано, распасано. Ако се дете неопасано сахрани, верује се, да је то велики грех. На оном свету, верује се, сва деца иду у рај у коме је пуно цвећа, које деца беру у недра и носе својој кући. Које је дете опасно умрло, оно брзо набере цвећа и враћа се кући; али, које је неопасано умрло, оно непрестано бере цвеће и меће га себи у недра, али оно испада на земљу, те никад не набере цвећа и вечито се тако мучи.» (*Станојевић 1937a:68*) И у селу Папратна у Заглавку (Торлаци) верују да умрло дете мора да се опаше појасом да му на оном свету из кошуље не би испадало цвеће које бере (11). У пиротском крају «када умре дете, мајка осталу децу обавије тканицама за време спуштања ковчега у гроб.» (*Живановић 1933:88*)

У Халову такође постоји веровање да дете, кад умре, мора да се опаше, јер на оном свету заједно са другом умрлом децом по пољу бере цвеће, јабуке, крушке и остало и, као и сва остала деца, то ставља у кошуљу, у недра. Међутим, ако нема појас, све то ће му испадати и никада неће моћи да набере. (15) У Великом Јасеновцу кад дете умре, нису га опасавали појасом него узицом

бајеръ (*baĵerā*) која се омотава око појаса (17,18). Некада је постојао обичај да нико не једе јабуке до Петровдана, јер, ако би то чинио, његови мртви их неће имати на оном свету. На овом свету се не једу да би их они тамо имали. Ова узица се везује мртвом детету да би они који на оном свету нису јели јабуке до Петровдана, могли да их задрже у недрима. Одрасли мртви већ имају појасеве и имају где да их стављају, а деца без ове узице неће имати где да стављају јабуке, а и бомбоне, колаче и остало што се намењује приликом помена.* (17)

Код становника источне Србије, као и на ширем простору, у случају смрти момка или девојке, јављају се елементи свадбе (*Крстић 2003:155; Ђокић 2005: 203-204; Ђокић 1998*), а међу њима и даривање (*Крстић 2003:155*). Иако у до сада објављеном етнографском материјалу нема изричитих потврда, можемо претпоставити да се и у овим приликама, као предмет за даривање, јавља и појас.

У Ошљану, следећег дана после сахране, на реци се ритуално пере покојниково одело. Том приликом «низ реку, ако је покојник био мушкарац, баце његову капу (некад је то искључиво била шубара), а ако је жена, баце њен мали појас са пафтама (*литар сас_нафте*), или, ако га није имала, њену малу мараму којом се коса везује испод мараме (*подмарамче; увијалче*).» (*Крстић 2003:156*).

Појас у годишњим обичајима

Појас у новогодишњим обичајима

У околини Књажевца «Игњатовдан или Божић значајан је празник, чија је функција заштита куће и пернате живине. Тог дана у већини села домаћице су храниле живину житом у кругу конопца или тканица (у Буцаку на Божић). Магијски круг обезбеђивао је да током године ова живина буде на окупу, да носи јаја у кругу домаћинства, ‘да се не скитају’.» (*Живковић 1998:89; 1999:575*) У Тимоку «да не би кокоши ишле ван дворишта и носиле јаја по комшилуку, овога дана [на «Игнетовдан» - ДК] узме једна жена тканице (или појас), направи од њих на земљи велики круг и у тај круг проспе жита. Онда натерају кокоши на тај круг, те оне позобу жито, па неће ‘тровити’ преко наредне године јаја.» (*Станојевић 1929а:48*) У Буцаку «на Игњатовдан кокошке се нахране у кругу начињеном од конопца којим је везивано жито или од тканица, да не би бежале од куће и да јаја носе у гнезда код куће.» (*Пантелић 1974:215*) На Божић ујутро, у српским селима бољевачког краја, како бележи Севатије Грбић, «домаћица се стара, да пре сунца нахрани живину. У једној рукавици понесе жита, па у дворишту од својих тканица направи круг, ту изручи жито и сваби живину. Круг праве да кокошке не би носиле јаја ван куће.» (*Грбић 1909:89*) У Копривници, српском косовљанском селу, на Божић ујутру, после доношења воде и царања ватре шљивовом грачицом, «жена [...] направи круг од тканице у коме нахрани пилиће кукурузом.» (*Костић 1969:375*).

* Раније се умрло дете, дакле, опасавало узицом *бајеръ*, а данас, када се опасивање уопште изобичајило, као замена се ставља торбица са узицом такође званом *бајеръ*, да би на оном свету могло да је пребаци преко рамена (17).

Такође код Срба бољевачког краја, увече пре Васиљевдана «који момак жели да дозна коју ће девојку узети за жену, пре него што ће лећи да спава, савије своје тканице и метне их под главу говорећи: 'Која је моја сућеница, нека ми се јави ноћас, па ма каква била!'. Ако му се те ноћи на сну јави каква девојка, он држи да ће му она бити жена. Али да би се испунио сан, мора у јутру, на Нову годину, те исте тканице пребацити преко куће, па ако се у бацању не развију, значи да ће се испунити сан и ону, коју је сањао, узмеће за жену.» (Грбић 1909:22) У Тимоку «у очи Св. Василица изиђе девојка из куће после вечере и ћутећи посеје овас, распаше тканице и кецељу, па говори: 'ко је мој сућеник, нека ноћас дође и овас пожање!' Потом узме опанак (или, ако носи ципеле, ципелу), чешаљ, огледало, тканице и кецељу, па све то метне себи под јастук. Кога те ноћи усни, верује да ће се за њега удати. Ако усни црномањастога, удаће се за црномањастог; ако ли плавога, онда за плавога, и тд.» (Станојевић 1929а:43)

Појас у пролећним обичајима

У Великом Јасеновцу на дан Светог Тодора (Сън Тодјери - *Sân-toaderi*) набају се врбове гранчице и ујутру на Цвети (*Флурџ - Fluoriĭ*) свако, чим устане, овим гранчицама прочачка оба уха да га не би болеле уши, а грачице задене назад за појас да га не би болела леђа. Са тим гранчицама иду на гробље и стављају их на гробове заједно са цвећем (17). У бољевачком крају је забележено да се на Бељани петак (петак пре Ђурђевдана) иде у планину «у траве». У зору, када стигну у планину, почну да копају биљке. Сваку врсту биљке беру на посебан начин и уз посебну магијску формулу. «Момци и девојке гледају да нађу траву *царичицу*, па кад је нађу, они је кидају зубима. Док је кидају, ништа не говоре, шта више старају се да крадом нађу ову траву. Кад је нађу, онда момци вежу понеки цвет за појас, да их воле девојке, а девојке опет, да их воле момци.» (Грбић 1909:53,57).

Појас у аграрним обичајима

У књажевачком крају «конопља је сејана обично око Ђурђевдана, у селу Бучју, у Тимоку, на пример, на Светог Марка, одмах после Ђурђевдана. Тада је читаво село сејало конопљу и, како кажу, сви су људи били у конопљиштима. Да би конопља била напредена, при сетви се у земљу морало закопати прво офарбано ускршње црвено јаје, а домаћин куће, сејући конопљу, спустио би тканицу (појас) да се за њим *вуче да би конопље биле дуге као тканица.*» (Владић-Крстић 1998:263; 1999:259)

У Великом Јасеновцу и Шљивару приликом жетве на традиционални начин, срповима, пошто су жетеоци стално били савијени и болела су их због тога леђа, неколико класова жита су задевали назад за појас, на крстима, да их леђа не би болела (9, 17). Варијанта овог обичаја је забележена и у сврљишком крају. «Жело се срповима, а почетак се обележи тако што свако од жетелаца *отпозади* ожње неколико класова које задене за појас, како их, кажу, *не би болела крстетина* (леђа), односно *грбина.*» (Петровић 1992:165)

Појас у магији

Појас у љубавној магији

Појас, има своју функцију и у љубавној магији. Већ су поменути примери љубавне магије из бољевачког краја и Тимока у новогодишњим и пролећним годишњим обичајима, за Васиљевдан и на Биљани петак. Ево оних који нису везани за одређено свето време. Неки су везани за ношење одређених предмета у појасу. У Тимоку «Циганке катунарке нађу млеко од мајке и ћерке, умесе од њега малене колутиће, које продају девојкама, те их ове носе у појасу да их момци воле.» (*Станојевић 1937а:70*). У Буцаку «да би момак заволео девојку, она треба да увије у круг траву *деветосиљ* па кроз њега да погледа момка. Затим тај венчић треба да носи у појасу седам дана и да га баци низ поток.» (*Пантелић 1974:225*)

Једно сложеније гатање везано за будућег суђеника, слично оном васиљевданском из бољевачког краја, записано је код Влаха у Халову. Кад девојка жели да види ко јој је суђеник, искључиво у уторак, четвртак или суботу, узме свој појас (који паше преко кошуље, не онај са пафтама) и однесе жени која зна од тога да баје. Жена узме босиљак и црвени конац, на њих до краја увије појас и баје. Кроз бајање налаже да девојци у сну дође њен суђеник и да она прича са њим да би видела ко је то. Кад заврши бајање, жена девојци даје увијен појас (са босиљком и црвеним концем), који она носи кући и увече га стави под свој јастук. Ноћу треба да сања свог суђеног. Ујутру, кад устане, ако се појас одвио барем мало, она пази да се више не одвије или увије и тако га однесе жени која је бајала, која јој, према дужини одвијеног дела, каже колико још има до њене судбине, то јест до њене удаје. Ако се појас није одвио, значи да јој још није време за удају. (15)

Појас у магијској заштити од метка

Из различитих заштитних мотива разни предмети се носе у различитим деловима одеће – носе се у цепу, ушивају се у кошуљу, у капу, а, као што може да се види и из неких претходних примера, и у појасу. Етнографи су у источној Србији забележили и неколико примера ушивања амајлија у појас ради заштите од метка. Ево једне поуке из Тимока: «Да те у рату не бије пушка [...] узми шиваћу иглу, па је у поноћи искриви у круг тако да јој врх уђе у њене уши. Ушиј то у појас при поласку у рат, па те олово неће бити» (*Станојевић 1937а:77*). Овај пример бележе и други истраживачи (*Живковић 1998а:181; 1999а:667*). У овом смислу у Тимоку је забележена и поука: «Да те у рату не бије пушка [...] скини куршумом из пушке имелу с дрвета, па је уши у појас пре поласка у бој» (*Станојевић 1937а:77*). Из књажевачког краја је забележено још примера. «За заштиту од метка, момцима се, кад крену у војску, прави *ушивак* у појасу у коме се обично налазе: пчелињи восак, сребрна парица,

со и трава *залис* за срећу» (Костић 1998:132; 1999:618) «Траве тодова и залис ушиване су војнику у тканицу да га заштите у рату.» (Живковић 1998а:180; 1999а:666) «Користили су крстиће, тамјан, као и делић славске свеће и цвет са славског колача, које су ушивали војнику у појас кад иде у рат да га чува од метка...» (Живковић 1999а:667)

У књажевачком крају «често се помиње *кошчица од копилета*, која се ушива у тканицу да чува војника од метка. (Живковић 1998а:180; 1999а:666) У Буцаку «ко има у појасу ушивену кост и косу од копилета – ванбрачног детета, не може га убити метак.» (Пантелић 1974:225) У Лубници, влашком унгурјанском селу, војнику као заштиту од метка у појас ушивају или нокат копилета (живог) (5) или кост мртвог човека, пожељно детета (6). У Лубници и Гамзиграду је ушиван лешник убран на Преображење, који је избушен и у њега стављена жива, а затим затворен воском и пребајан (1,4,5). Казивач каже да је овакав лешник носио за време учешћа у рату 1999. године и да он помаже само ономе коме је и намењен, то јест оном чије је име помињано у току бајања (4). У Великој Јасикови, влашком царанском крајинском селу, као заштита од метка, војнику се ушива лешник и грумен соли. (23) Код Влаха Унгурјана у Шарбановцу код Бора за човека који полази у рат или на одслужење војног рока прављена је следећа амајлија, која му је ушивана у појас: у издубљени лешник убран на Преображење стављало се мало меда, део гушчијег пера да му војевање прође лако као перо, жива (*арђинт ол вју - arđintu al viu*) да би био жив, и мало олова из метка који је испаљен а није опалио или је опалио али се одбио од нечега, а затим се рупа на лешнику затвори воском из кошнице из које је рој побегао па се вратио, да и он оде и да се врати. (7) У Шљивару се за ове намене на Преображење (*Обрижјење - Obrijeñije*) беру три лешника (*алуџ - alun*) који расту заједно (9).

Код Влаха у Халову, кад полази у војску, војник опаше свој појас. Приликом поласка, на пољу испред прага, мајка иглом без ушију која се зове *бежујкџ* (*bejujca*), боде густо његов појас свуда околу и изговара:

*Ѕн џџн дрџму ла копџлу мјџу
сџ фије ушор ши чисџит ђе Дџмње Зџу пџзџт,
сџ мил џнтоаркџ виу ши сџнџтџс ђин пџрџџје.*

*În țăr drumu la copilu mjeu
să fiје ușor și çisçit đe Dumne-zău păzât,
să mi-l întoarcă viu și sãnătos đin părățaje.*

*(Бодем пут мога сина
да буде лаган и чист и од Господа Бога пажен,
да ми га из царевине врати живог и здравог.)*

Бодући његов појас свуда околo, она, по веровању, бoде све што је лоше на његовом путу и спречава да га било ко «бoде» речима, бајањима и слично. Одмах по завршетку овог магијског поступка војник полази на пут, а његова мајка одлази према потоку и иглу баца у поток низводно. (15)

Појас у прорицању судбине

У Шарбановцу код Бора Злата Андрејић, рођена 1910. године, прорицала је судбину људима тако што је појас особе којој прориче мерила од лакта до прстију, а затим гледала на оном делу који остане (7).

Појас у магији за успешно суђење

По раширеном рецепту ушивања у појас, магија се врши и у циљу позитивног исхода на суду. «Од мараме којом се мртвацу везују уста, оцепи се комад и чува за лек. Кад пођеш на суд, метни парче под појас, ако желиш да добијеш парницу.» (Станојевић 1937а:74)

Појас у магијској заштити уопште

У Тимоку «бездетка, штирка жена ваља да носи или расковник или рачинску траву, ушивену у појас, и онда јој нико ништа не може.» (Станојевић 1929:60) Власи у Гамзиграду су у унутрашњост џепа (*пунгъ - punga*) на појасу као амајлију за срећу ушивали мали новчић (према опису казивача, највероватније турску аспру), који су звали *парао (paraia)* (3).

Појас у етномедицини

Више различитих предмета народ је ушивао у појас ради заштите од урока. У Тимоку «да се не пати од урока, ваља узети из цркве цвећа и ушити га себи у појас...» (Станојевић 1937а:78) У књажевачком крају «...користили су крстиће, тамјан, као и делић славске свеће и цвет са славског колача, које су ушивали... деци ради заштите од урока.» (Живковић 1998а:181; 1999а:667) Ушивање у појас практиковало се и везано за последице од страхова. У књажевачком крају «да се новорођенче не трза, у појас (*новас*) стављала се трава страшник или ноћник» (Живковић 1998а:176; 1999а:662). У истом крају шиваћа игла «се на ватри омекша да се може савити у круг, тако да врх игле уђе у ушицу. Тако начињен магични круг ушиван је у тканицу и представљао је ефикасно средство за заштиту од свих болести...» (Живковић 1998а:181; 1999а:667)

У Гамзиграду ако дете плаче или се у сну плаши, или је пак нешто болесно, онда неки узму бео конач, неки црвени, а неки узицу од тканица (*аџ ла шишторџу - aџа ла шиџторџ*) и наопако их врте на вретену, измеривши тачно колико је потребно да би дете било опасно, а затим га тиме опашу и оно тако преспава. Сутрадан тај конач или узицу носе код врачаре и она са тим баје. (1)

Појас у осталим обичајима

Појас у обичајима везаним за градњу куће

У Великом Јасеновцу је забележено да мајстори дунђери приликом градње куће обавезно добијају дарове, међу којима су и појасеви. Кад се прави кров на кући, на њега се окаче дарови за мајсторе, и то за сваког мајстора појас, чарапе и пешкир, а за остале само по пешкир. (17)

Појас у народној поезији

Говорећи о веровању у змаја у тимочким (торлачким) селима, Светислав Првановић наводи и једну народну песму, записану у торлачком селу Боровцу. У овој песми змај девојку на превару одводи и узима за жену. На њено инсистирање да јој дозволи одлазак код мајке, он јој задаје немогуће задатке. Она успева да створи привид да их је испунила, и он, после девет година, одлучује да је код мајке одведе. Он с њом полази тако што се претвара у златан женски појас *литар*, који је она опасала.

*... Тегај се је змеју дожалело
и он реши да девојћу води.
Змеј се створи на златна литара,
и она га окол њу опаше,
па ју такој код мајку одведе...*

На мајкино питање ко ју је довео кући, она тајно указује на свој појас. Мајка узима појас од ћерке, баца га у врелу воду и змај бива уништен уз велики прасак.

*...«Кој те, ћерко, код мене доведе?»,
а она је литар показала.
Узе мајка од ћерку литара,
па га врљи у воду ћипелу.
Кад је пукло, до небо се чуло
и земља се унакрс препукла.
(Првановић 1961:55)*

Тип танког женског појаса са пафтама званог *литар* у једној песми из тимочког торлачког села Кожеља, записаној од стране Љубише Рајковића Кожељца, има улогу симбола женствености и девојаштва, нечега што треба девојку да краси (*китен литар*). Он се као такав користи за појачавање импресије трагичног завршетка живота једне девојке.

*Обесила се Милена, леле,
у поље, у Ибричево,
за дрво, за граничево,
китен јо литар трепери.*

*Брат си јо гледа од овце,
па си отиде код мајку:
«Мале ле, стара мајчице,
обесила се Милена, леле,
у поље, у Ибричево,
за дрво, за граничево,
китен јо литар трепери.*

(Кожељац 1972:12)

У једној песми из Тимока, коју је записао Маринко Станојевић, појас је такође симбол женске лепоте. У њој се набрајају предмети који се везују за одређене делове женског тела (гривне – десна рука, кита цвећа – лице, ћердан – бело грло...), а појас и пафте су персонификација женског тела (*танка снага*).

*Гривна ми паде од десну руку.
Кој ми гривну саг најде?
Најде ју најде, тој лудо младо.
Нанћеле, да л'че ју саг даде?
Даче ју даче, па куда че!
Нанћеле, његова да будем!*

Прстен ми паде од десну руку...
Павта ми паде од танку снагу...
Ћита ми паде од десну страну...
Ћердан ми паде од бело грло...
Повџ ми паде од тњнку снагу...*

(Место гривна долази прстен,
павта, ћита, ћердан, повас итд.
те се горњи стихови понављају.)*

(Станојевић 1926:17)

Пафте, украсни део женског појаса званог *литар*, као симбол девојачке лепоте јављају се и у свадбеној песми из Тимока, која се пева старом свату другог дана свадбе, по повратку из његове куће младожењином дому. Реч *Љиљу*, којом се почиње сваки стих, и која је, како примећује и записивач Маринко Станојевић, вероватно од речи *Љељо* (тетка, секундарни назив за женско божанство), а такође и апстрактно *видовско поље*, указују на некадашњи митолошки карактер ове песме.

*Љиљу**, мала момо, дизај се старојћо,
Љиљу, мала момо, ајде да идемо,
Љиљу, мала момо, у видовско поље,
Љиљу, мала момо, и ми да видимо,
Љиљу, мала момо, видовсће девојће;
Љиљу, мала момо, и ми да видимо,
Љиљу, мала момо, како дилбер носе,
Љиљу, мала момо, како ђузел носе,
Љиљу, мала момо, двоје-троје пафте,
Љиљу, мала момо, двоје позлачене,
Љиљу, мала момо, двоје незлачене...

(*По свој прилици место: Љељо)

(Станојевић 1929:45,73)

Поново се подсетимо свадбене песме из Тимока, коју певице певају старом свату кад стигне у сватове и кад млада невеста уђе у нови дом, у којој се ковани појас (вероватно средњевековни, јер у традиционалним ношњама XIX и XX века на овим просторима нема мушких појасева са металним деловима) појављује као симбол његовог богатства и господства.

Старојћо, не подноси се,
старојћо, със *ковън повас*;
старојћо, неси га ковал –
старојћо, ковала га,
старојћо, ситна година,
старојћо, бела пченица,
старојћо, ковало га је,
старојћо, вино црвено,
старојћо, љута рађија.*

(Станојевић 1929:66)

* Кад стигне у сватове, старом свату се, према запису, песма пева без последња три стиха, а у шестом стиху се место бела пченица јавља белија пченица (Станојевић 1929:45).

Каква је симболика појаса у духовној култури? Ово питање нас може водити у три правца.

I Појас као симбол сексуалности и плодности

Ако кренемо од антике, чији су култови били распрострањени и на просторима источне Србије, доћи ћемо до појаса као симбола љубави. Афродита, старогрчка богиња љубави и лепоте, имала је «чаробни појас» и «у ону [жену или богињу] која би га носила свако [би се] могао заљубити» (*Grevs 1995:539*). «Хера од ње позајмљује чаробни појас да би задобила Зевсову љубав, што указује на то да је Афродита и богиња љубавне чежње, љубавног наговарања.» (*Срејовић-Цермановић 1979:70*) «Да би помогла Грцима у рату са Тројанцима, она [ДК - Хера] је затражила од Афродите чаробни појас да би помоћу њега завела оца богова [ДК - свог супруга]. Док је Зевс дубоко спавао у њеном загрљају, Грци су озбиљно угрозили Троју.» (*Срејовић-Цермановић 1979:459*) Осим за Афродиту, појас се везује и за Апату, која је «персонификација превара, кћи Ноћи (Никс). Боравила је на Криту и поседовала чаробни појас, помоћу којег је Реја залудела свог супруга Крона» (*Срејовић-Цермановић 1979:38*).

Појас је «симбол уредне одеће и моралности пошто [...] одваја доњу половину тела од горње.» (*Biderman 2004:310*) Он «може да симболише девичанство, брачну верност или плодност.» (*Mali rečnik 112*) «Афродитин појас код Хомера засигурно је симбол свеопште владавине љубави» (*Biderman 2004:310*) «Афродитин чаробни појас изазивао је љубав код свих који би га угледали - [као такав он је] симбол плодности.» (*Mali rečnik 112*) «Афродита симболизира незадрживе силе плодности, али не у њиховим плодовима, него у страственим жељама што их те силе буде у смртника. [...] Ријеч је о љубави у искључиво физичком облику, о жељи и задовољству [...]» (*Chevalier - Gheerbrant 1983:4*) «У Грка и Римљана скинути појас значило је пристати на брак. Невјеста је била опасана појасом који је муж у кревету скинуо [...] Муж скида појас свезан Херкуловим чвором, у знак да ће по броју дјеце бити једнаке среће као Херкул, који их је оставио седамдесет. [...] Симболизам појаса повезан је са симболизмом плодности. [...] У кршћанској предаји појас је симбол заштите, уздржавања и чедности. [...] Први појас о којему говори Библија, а који се сматра и првом одјећом, сплели су након гријеха Адам и Ева од смоквина лишћа.» (*Chevalier - Gheerbrant 1983:521,522*) «Појас указује на тежњу за обмотавањем полности и стога је врло рано постао ознака за уздржљивост и чедност (нпр. на монашкој ризи или као *singulum* свештеника на миси). Када се приступа реду Светог Бенедикта, каже се: *Праведност је појас на твојим слабинама: чувај успомену на то што ће те други потпасавати* (потчињавање закону који је изнад закона сопствене воље). *Невестински појас* је, поред вела, често био симбол невиности пре брака. Блуднице (метресе) под претњом казне нису смеле да носе ни једно ни друго.» (*Biderman 2004:310*).

Овакви подаци нам дају објашњење за коришћење појаса у љубавној магији и за персонификовано изражавање женствености и женске лепоте у народној традицији источне Србије. Једна од поменутих песама, у којој женски појас и пафте персонификују *танку снагу* девојачку, а проналази их момак - *лудо младо*, директно нам откривају логику оваквог значења појаса. Он опасавачу женско тело, прати његове обрине, а и његове копче се налазе близу женског полног органа. Отварање, односно скидање појаса, симболизује отварање полног органа и жене уопште у циљу обављања сексуалног чина, а, како нам показују и обичаји везани за рођење детета, и у циљу што лакшег порођаја.

II Појас као заштитни круг

Други пут ка симболици појаса можемо тражити преко круга као симбола, јер се опасивањем око тела прави затворени круг. Круг је «универзални симбол који означава свеукупност, целовитост, једновременост и првобитно савршенство». (*Мали речник 68*) «Круг је симбол заштите, коју и јамчи унутар својих граница. Отуд у магији употреба круга као обрамбеног појаса око града, око храмова, око гробова, који ће спријечити непријатеља, лутајуће душе и демоне да продру.» (*Chevalier - Gheerbrant 1983:323*) «У магијским учењима, круг који се приликом церемоније призивања духова исцртава око чаробњака, не сме се прекорачити, јер има функцију да заштити од злих духова.» (*Biderman 2004:183*) «Борци би прије него што започну борбу нацртали круг око својих тијела. Заштитни круг код појединаца поприма облике прстена, наруквице, огрлице, појаса или круне [...] Ти кругови нису били само украс, него и стабилизатори што одржавају кохезију душе и тијела...» (*Chevalier - Gheerbrant 1983:323*) Многа божанска, света места, имају облик круга. «Хиперборејци описују легендарни Аполонов храм као круг», а овакву основу имало је и праисторијско мегалитско светилиште Стоунхенџ на југу Енглеске и Платонов краљевски град *Острво Атлантуса* (*Biderman 2004:182*) «Круг је формација номадских шатора и логоришта» (*Kuper 79*), а знамо да и станишта представљају врсту светилишта, јер се у њима обављају многи обреди.

Чињеница да се у обичајима, не само у источној Србији већ и уопште на Балкану, за опасивање не користи само појас, већ и други предмети, показује да понекад управо чин опасивања може да има примарну функцију у односу на друге могуће функције појаса. Ево неколико примера управо из источне Србије. У влашком унгурјанском селу Николичеву, у околини Зајечара, на Божић, «када полагањик пође из куће вежу му око појаса вуну и конопљу да би било много пилића [...] и дају му колач.» (*Костућ 1978:410*) Код Срба у бољевачком крају на Младенце момци и девојке уз песму иду «у Врбицу». «Кад дођу до места где ће брати врбу, момци се попну на врбе, насеку доста гранчица, а девојке узимају гранчице, њима се опасују и ките.» Потом се међусобно ударају врбовим пружем. «Кад се сви опашу и иските врбом, онда се крену да иду својим кућама», уз пут шибајући врбовим гранчицама све које сретну. «Кад девојка дође својој кући, онако опасана и искићена врбом, узима судове и иде на кладенац да донесе воде. За то време обично је сва чељад уморна и она их, редом по

старешинству, посипа да се умију. Како кога поспе она га мало ошине врбом говорећи: *Да си здрав као дрен, да си брз као јелен, да се гојиш као свиња и да растеш као врба*» (Грбић 1909:43) «У Халову на Цвети – (Флореј) везују врбу око појаса и ништа не раде да би цветала поља. У Градскову се опашу врбовим прућем да их не би болела леђа кад жању жито.» (Костић 1978:428) У Неготинској Крајини почетком XX века «био је обичај да домаћин сутрадан по Лазаревој суботи, на Цвети, оде у цркву и донесе онолико врба колико има укућана. Једну врбу прво је давао домаћици, а онда свима осталим укућанима по старешинству, да се опашу. То су радили *да их при раду не би болела леђа*» «Тако је у околини Бољевца био обичај [и] да се *лазарке* опасују врбом.» (Костић 1969:384) Чин опасивања се појављује и у једној обредној ђурђевданској песми из косовљанског села Звездана, запису Косте Манојловића из 1953. године. У њој се помиње опасивање свилом претхришћанског божанства названог хришћанским именом Ђурђе:

*...Мајка оће Ђурђа да окупље,
мајка оће, а сејке не дају,
«Ми ћемо га росом окупати!»
Мајка оће Ђурђа да опаше,
мајка оће, а сејке не дају:
«Ми ћемо га свилом опасати!»...*
(Велковић 2005:241)

Код Влаха Унгурјана у Николичеву, у случају суше, организује се обичај додола (*Пенеруда* - *Păpărudă*), при чему је девојка која представља додолу опасана зеленим гранчицама, а о овај појас такође висе зелене гранчице са врховима надолу (29).

Поред тога што сâм чин опасивања разним предметима указује на значај појаса као предмета којим се прави круг, још директније значај магичног круга начињеног појасом показују већ поменути примери храњења кокошака за време новогодишњих празника у кругу направљеном од појаса. Да је ту значај круга као симбола примарнији у односу на друге могуће симболе појаса, показују и многи примери храњења кокошака не у кругу од појаса већ од конопца. Код појаса се у многим обичајима та универзална заштитна функција круга појачава разним амајлијама које имају конкретнију заштитну моћ у односу на одређене опасности: леска и делови тела копилета од метка, биљке страшник и ноћник од страха као болести, биљка саморотка од тешког порођаја итд, а такође и врба и класови жита да не би болела леђа.

III Појас као супститут светог белог платна

Посредним путем можемо стићи и до још једног значења појаса. У многим светским религијама, почев од египатске, јавља се свето платно, које има врло важну улогу омотавања светих божанских предмета. У чувеном староегипатском миту о Озирису, овај бог је заробљен у дрвеном ковчегу, ковчег је бачен у море, а када је избачен на обалу, велико тамарисково дрво га је за кратко време потпуно обухватило. Од дебла овог дрвета је, заједно са божанством, направљен стуб краљевске куће. После ослобађања Озириса, његова супруга Изидија је «омотала стуб фином тканином, намазала га уљем и вратила краљици. Плутарх додаје да је комад дрвета до његовог времена сачуван у Изидином храму и да су га људи из Библоса обожавали» (*Badž 1989:53-54*). У хришћанској традицији ланено платно «на олтару је симбол покрова у које је умотано Христово тело у гробу» (*Mali rečnik III, Kuper 132-133*). У народној традицији источне Србије бело платно се у виду пешкира користи за обавијање заветних и гробних крстова, обредних хлебова, детета при крштењу, функционера свадбе при венчању, као и у многим другим обичајним приликама (29).

Често се наглашава да ово платно треба да буде бело. Бело платно се јавља и као одећа у многим светским религијама. «Беле или небојене одоре су у многим културама свештеничка ношња са симболичком вредношћу чистоте и истине. Тек крштени хришћани носили су белу одећу, у којој се приказују и душе праведника након Страшног суда. Преображење, узвишеност и небески пут су симболичке вредности беле одеће папе. Још је Питагора препоручивао певачима светих химни да носе беле одоре.» (*Biderman 2004:34*) Бијело је код Келта боја свећеничке класе: друиди су одјевени у бијело. Осим свећеника, једино краљ, чија функција граничи са свећеничком, и који је ратник с изузетном вјерском мисијом, има право на бјелу одјећу» (*Chevalier - Gheerbrant 1983:41,42*)

Значења белог у светској традицији су «трансцедентно савршенство, једноставност, светлост, сунце, чистота, невиност, чедност, светаштво, светост, спас, духовни ауторитет» (*Mali rečnik 12; Kuper:16*). У хебрејској традицији бело значи радост и очишћење, у хиндуистичкој чисту свест, самообасјање и светлост, у хришћанству прочишћену душу, радост, девичанство, чистоту, невиност и светлост, а код Индијанаца светост. (*Mali rečnik 12*) Бело се може тумачити «као симбол још неумрљане невиности правременог раја или као крајњи циљ прочишћеног човека, у коме се то стање поново успоставља.» Бело је боја чистоће и девичанске белине. Оно се јавља у иницијацијским обичајима. То је боја «онога који се открива, који се поново рађа, побиједивши кушњу», она је «симбол афирмације, преузетих одговорности, добивене и признате моћи, поновног рођења и посвећења. У доба раног кршћанства тај се обред иницијације – крштење – називао просвјетљењем. Пошто је изрекао завјет, нови је кршћанин, рођен у прави живот, одјенуо, према ријечима Псеудо-Дионизија, одјећу сјајне бјелине. [...] Као зачетничка боја, бијело постаје у дневном значењу боја открића, милости, преображења, боја која заслепљује и буди разум надилазећи га истодобно: то је боја теофаније, а њезин ће траг, у облику ауреоле светлости, која је зброј боја, остати око глава свих оних који

су спознали Бога. Побједничка се бјелина може појавити само на врхунцима. [У Библији се каже:] После шест дана узе Исус са собом Петра, Јакова и Ивана те их изведе на високу гору, насамо, њих саме. Ту се пред њима преобрази. Његове хаљине постадоше тако сјајнобијеле како их не може обијелити ни један бјелилац на земљи. (*Chevalier - Gheerbrant 1983:41,42*)

Више аналогија упућује да је појас супституција светог белог платна које се користи у многим обичајима. Има више примера из источне Србије. Пре свега из свадбених обичаја можемо видети да се појас користи у истим приликама кад и пешкир или бело платно. Видели смо примере коришћења појаса и за ритуално увођење младе у нови дом. У источној Србији је много раширеније увођење невесте у нови дом, на потпуно исти начин, белим пешкиром. У овом раду наведени подаци из села Ошљана чак показују да у истом селу функционише и једна и друга варијанта. Исто важи и за дијагонално препасивање функционера свадбе. У источној Србији је много раширеније обележавање функционера свадбе белим пешкиром, а у Тимоку је забележено и препасивање појаса преко пешкира. И на свадбеном барјаку се, као што смо видели, појас јавља заједно са белим или другим светлим платном, било омотан око дршке или закачен на врх (а најчешће је барјак само са белим платном, без појаса).

Ови примери нас наводе на мишљење да је појас у ствари исто оно платно које се користи за увијање Бога или божанских предмета. Његова основна функција је, као и функција оглавља*, омотавање човека, а човек је према многим традицијама управо оличење Бога. Могуће је да је појас некада, као и многа оглавља, био од белог платна, а да је током векова на разним просторима добио разне облике и боје. Најархаичнији тип појасева регистрован на терену источне Србије је поменути влашки царански појас од конопље, који је управо беле боје.

Човек источне Србије је на појас обраћао велику пажњу, од његове израде до најразноврснијег коришћења. Његова практична намена даје му широку употребу у материјалној традиционалној култури. Али, за разлику од многих других материјалних предмета, захваљујући својој вишезначној симболици, а и декоративности, он је добио значајно и истакнуто место и у социјалној и духовној традиционалној култури. Он је, по веровањима, био неопходан човеку, како на овом тако и на «оном» свету, те га зато можемо симболично назвати човековим «вечитим кругом».

* На ову истозначност појаса и оглавља указује и наведени пример из торлачког села Ошљана бацања низ реку покојниковог оглавља или појаса.

Л и т е р а т у р а

- Антић 2004** - Сузана Антић, *Заувек, накит из етнолошке збирке Народног музеја у Зајечару*, Зајечар, мај 2004.
- Аранђеловић-Лазих 1975** - Јелена Аранђеловић-Лазих, *Народна ношња у околини Бора*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 38, Београд 1975.
- Аранђеловић-Лазих 1978** - Јелена Аранђеловић-Лазих, *Народна ношња у околини Зајечара*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 42, Београд 1978.
- Badž 1989** - E. A. Volis Badž, *Egipatska knjiga mrtvih, Anijev papirus*, Beograd 1989.
- Biderman 2004** - Hans Biderman, *Rečnik simbola*, Beograd 2004.
- Бјеладиновић-Јергић 1997а** - Јасна Бјеладиновић-Јергић, *Народна ношња у Тимоку и Заглавку*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 61, Београд 1997.
- Бјеладиновић-Јергић 1999а** - Јасна Бјеладиновић-Јергић, *Народна ношња у Тимоку и Заглавку*, Књажевац и околина, Београд 1999.
- Бјеладиновић-Јергић 1997б** - Јасна Бјеладиновић-Јергић, *Народна ношња у Буџаку*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 61, Београд 1997.
- Бјеладиновић-Јергић 1999б** - Јасна Бјеладиновић-Јергић, *Народна ношња у Буџаку*, Књажевац и околина, Београд 1999.
- Богдановић 1992** - Недељко Богдановић, *Језик и говор*, Културна историја Сврљига II, Ниш-Сврљиг 1992.
- Бранковић 1998** - Емина Бранковић, *Традиционално одевање Влаха од последњих деценија XIX века до савременог доба*, каталог, Бор 1998.
- Васић 1990** - Растко Васић, *Гвоздено доба у Србији – хронолошки и географски оквири и културно-историјска интерпретација*, Господари сребра – гвоздено доба на тлу Србије, каталог, Београд 1990.
- Васић 1997** - Растко Васић, *Археолошки лексикон*, Београд 1997.
- Вельковић 2005** - Гордана Вельковић, *Музика на подручју Звездана*, Звездан : Од настанка насеља до данашњих дана, Зајечар 2005.
- Владић-Крстић 1978** - Братислава Владић-Крстић, *Грађанска ношња у Зајечару*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 42, Београд 1978.
- Владић-Крстић 1997** - Братислава Владић-Крстић, *Текстилна радиност у Књажевцу и околини у прошлости и данас*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 61, Београд 1997.

- Владић-Крстић 1999** - Братислава Владић-Крстић, *Текстилна радиност у Књажевцу и околини у прошлости и данас*, Књажевац и околина, Београд 1999, стр. 288.
- Вукић 2004** - Маја Вукић, *Тетевенски Бугари у источној Србији*, Скривене мањине на Балкану, САНУ, Балканолошки институт, посебна издања 82, Београд 2004.
- Вукомановић 1990** - Мирјана Вукомановић, *Старије гвоздено доба у источној Србији*, Господари сребра – гвоздено доба на тлу Србије, каталог, Београд 1990.
- Грбић 1909** - Севатије М. Грбић, *Српски народни обичаји из Среза Бољевачког*, Српски етнографски зборник, књ. XIV, Обичаји народа српскога, књ. II, Београд 1909.
- Grevs 1995** - Robert Grevs, *Grčki mitovi*, Beograd 1995.
- Димитријевић 2006** - Миодраг Димитријевић, *Торлаци и Мацаци*, «Торлак», лист Завичајног друштва Тимочана-Торлака, бр. 5, Минићево, 1. јануар 2006.
- Димитријевић 2010** - Миодраг Димитријевић, *Торлаци и Мацаци*, Познати Мацаци, Зајечар 2010.
- Ђокић 1998** - Даница Ђокић, *Посмртна свадба на територији јужних Словена*, Кодови словенских култура, бр. 3, Београд 1998.
- Ђокоћ 2005** - Даница Ђокић, *Обреди животног циклуса у Звездану*, Звездан : Од настанка насеља до данашњих дана, Зајечар 2005.
- Ђорђевић 2004** - Тихомир Ђорђевић, *Кроз наше Румуне : Путписне белешке*, Бор 2004.
- Живановић 1933** - Мирко Живановић, *Нишавље : Монграфија историјско-етнографског карактера*, Пирот 1933.
- Живић 2003** - Маја Живић, *Felix Romvliana : 50 година одгонетања*, Зајечар 2003.
- Живковић 1987** - Бранислав Живковић, *Доња Каменица : Цртежи фресака*, Београд 1987.
- Живковић 1998** - Душица Живковић, *Годишња обредна традиција у Књажевцу и околини*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 62, Београд 1998.
- Живковић 1999** - Душица Живковић, *Годишња обредна традиција у Књажевцу и околини*, Књажевац и околина, Београд 1999.
- Живковић 1998а** - Гордана Живковић, *Народна медицина у Књажевцу и околини*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 62, Београд 1998.
- Живковић 1999а** - Гордана Живковић, *Народна медицина у Књажевцу и околини*, Књажевац и околина, Београд 1999.
- Зеџ 1997** - Татјана Зеџ, *Грађанска ношња у Књажевцу*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 61, Београд 1997.
- Зеџ 1999** - Татјана Зеџ, *Грађанска ношња у Књажевцу*, Књажевац и околина, Београд 1999.

- Зечевих 1978** - Слободан Зечевих, *Обичаји и веровања о рођењу*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 42 (Зајечар и околина), Београд 1978.
- Плијић 2009** - Војана Плијић, *Rimsko utvrđenje Timacum minus*, Кнјажевац 2009.
- Јанковић 1983** - Ђорђе Јанковић, *У сутоњу антике : Рановизантијски Гамзиград, словенски град*, Гамзиград : Касноантички царски двораци, Београд 1983.
- Јанковић 2010** - Ђорђе Јанковић, *Гамзиград у средњем веку*, Felix Romuliana - Гамзиград, Београд 2010.
- Јовановић 1979** - Милка Јовановић, *Народна ношња у XIX веку*, Београд 1979.
- Караџић 1852** - Вук Караџић, *Српски рјечник (1852)*, књ. II (Р-Ш), Београд.
- Каталог 1990** - *Господари сребра : Гвоздено доба на тлу Србије*, каталог, Београд 1990.
- Ковачевић 1953** - Јован Ковачевић, *Средњевековна ношња балканских Словена : Студија из историје средњевековне културе Балкана*, Београд 1953.
- Кожељац 1972** - *Двори самотворни : Народне умотворине из средњег Тимока*, сакупио Љубиша Рајковић Кожељац, Зајечар 1972.
- Костић 1969** - Петар Костић, *Годишњи обичаји у Неготинској крајини*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 31-32, Београд 1969.
- Костић 1978** - Петар Костић, *Годишњи обичаји у околини Зајечара*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 42 (Зајечар и околина), Београд 1978.
- Костић 1998** - Софија Костић, *Народна знања и веровања у књажевачком крају*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 62, Београд 1998.
- Костић 1999** - Софија Костић, *Народна знања и веровања у књажевачком крају*, Књажевац и околина, Београд 1999.
- Крстић 1997** - Дејан Крстић, *Обичаји и веровања око рођења у селу Ошљане*, Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области, књ. I, Сврљиг 1995.
- Крстић 1997** - Дејан Крстић, *Обичаји и веровања око рођења у селу Ошљане*, «Развитак», бр. 198-199, Зајечар 1997.
- Крстић 2000** - Дејан Крстић, *Свадбени обичаји у селу Ошљане*, Пиротски зборник, бр. 25-26, Пирот 2000.
- Крстић 2001** - Дејан Крстић, *Свадбени обичаји у селу Ошљане*, «Развитак», бр. 205-206, Зајечар 2001.
- Крстић 2002** - Дејан Крстић, *Торлаци у Србији*, Пиротски зборник, бр. 27-28, Пирот 2002.
- Крстић 2003** - Дејан Крстић, *Обичаји и веровања везани за смрт у селу Ошљане*, «Развитак», бр. 213-214, Зајечар 2003.

Крстић 2002б - Дејан Крстић, *Вленик - врста задње кецеље у околини Зајечара*, рад за полагање стручног испита за звање кустоса, Зајечар 2002, рукопис, Архива Народног музеја у Зајечару.

Крстић 2004а - *Етно-културне разлике између Торлака у Србији и Торлака у Бугарској*, «Развитак», бр. 215-216, Зајечар 2004.

Крстић 2004б - *Етно-културне разлике између Торлака у Србији и Торлака у Бугарској*, Гласник Етнографског музеја у Београду, бр. 67-68, Београд 2004.

Крстич 2000 - Дејан Крстич, *Торлаки в Србији*, *Ethnoses and cultures on the Balkans*, Vol. 1, Sofia 2000.

Крстић 2005 - Дејан Крстић, *Народна ношња села Звездан*, Звездан : Од настанка насеља до данашњих дана, Зајечар 2005.

Kuper - Dž. K. Kuper, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, Beograd

Mali rečnik - *Mali rečnik tradicionalnih simbola*, Beograd

Maretić 1929 - Т. Maretić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svezak 44 (2 desetoga dijela), Zagreb 1929.

Мишковић 1881 - Јован Мишковић, *Књажевачки округ*, Гласник Српског ученог друштва, књ. XLIX, Београд 1881.

Николова 1983 - Маргарита Николова, *Народни носии от Видински окръг*, София 1983.

Пантелић 1970 - Никола Пантелић, *Свадбени обичаји у Неготинској Крајини*, гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 33, Београд 1970.

Пантелић 1974 - Никола Пантелић, *Етнолошка грађа из Буџака*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 37, Београд 1974.

Пантелић 1978 - Никола Пантелић, *Женидбени обичаји на територији општине Зајечар*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 42 (Зајечар и околина), Београд 1978.

Petković-Ružić 2005 - Sofija Petković, Mira Ružić, *Roman necropolis*, Roman and medieval necropolis in Ravna near Knjaževac, Belgrade 2005.

Петковић 2010 - Софија Петковић, *Ромулијана у време после царске палате*, Felix Romuliana - Гамзиград, Београд 2010.

Петровић 1992 - Сретен Петровић, *Митологија, магија и обичаји*, Културна историја Сврљига, књ. I, Ниш - Сврљиг 1992.

Петровић-Јовановић 1997 - Петар Петровић, Светозар Јовановић, *Културно благо књажевачког краја : Археологија*, Београд - Књажевац 1997.

Првановић 1961 - Светислав Првановић, *Наше старе празноверице и обичаји*, «Развитак» бр. 6/1961, Зајечар 1961.

- Prošić Dvornić 1989** - Mirjana Prošić Dvornić, *Narodna nošnja Šumadije*, Zagreb 1989.
- Радосављевић 1957** - Живота Радосављевић, *Звездан : Антропогеографска проматрања*, Зајечар 1957.
- Рељић 1998** - Љубомир Рељић, *Обичаји и веровања везани за животни циклус (рођење, брак и смрт)*, Гласник Етнографског музеја, књ. 62, Београд 1998.
- Рељић 1999** - Љубомир Рељић, *Обичаји и веровања везани за животни циклус (рођење, брак и смрт)*, Књажевац и околина, Београд 1999.
- Срејовић-Цермановић 1979** - Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, Београд 1979.
- Станојевић 1913** - Маринко Станојевић, *Заглавак : Антропогеографска проучавања*, Београд 1913.
- Станојевић 1926** - *Народне песме у Тимоку*, сакупио Маринко Станојевић, Гимназија у Зајечару, Годишњи извештај за школску 1925-26. годину, Зајечар 1926.
- Станојевић 1929** - Маринко Станојевић, *Свадебни обичаји у Тимоку*, Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине, књ. I, Београд 1929.
- Станојевић 1929a** - Маринко Станојевић, *Обичаји и веровања на Тимоку*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. IV, Београд 1929.
- Станојевић 1931** - Маринко Станојевић, *Манастир Суводол*, Зборник прилога за познавање Тимочке крајине, књ. III, Београд 1931.
- Станојевић 1933** - Маринко Станојевић, *Антропогеографски преглед Тимочке Крајине*, Споменица стогодишњице ослобођења Тимочке Крајине 1833-1933, Београд 1933.
- Станојевић 1937** - Маринко Станојевић, *Антропогеографски преглед Тимочке Крајине*, Зборник прилога за познавање Тимочке крајине, књ. IV, Београд 1937.
- Станојевић 1937a** - Маринко Станојевић, *Веровања и празноверице*, Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине, књ. IV, Зајечар 1937.
- Тасић 1980** - Nikola Tasić, *Metalni nalazi iz Zlotoske pećine : Etnička, kulturna i hronološka determinacija*, Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru, knjiga 1, Bor 1980.
- Тојага 1992** - Љиљана Тојага, *Народна ношња*, Културна историја Сврљига, књ. II, Ниш – Сврљиг 1992.
- Тирић 1963** - Божана Тирић, *Влашка и српска ношња у Бору и околини*, «Развитак», бр. 3/1963, Зајечар 1963.
- Цвијић 1991** - Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд 1991.
- Chevalier - Gheerbrant 1983** - J. Chevalier - A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Zagreb 1983.
- Шкаљић 1989** - Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево 1989.
- Шобић 1961** - Јерина Шобић, *Разматрања о шопској ношњи*, Гласник Етнографског музеја у Београду, бр. 24, Београд 1961.

Казивачи*

1. Кристина Николић из Гамзиграда, рођена 1929. године у Гамзиграду
2. Драгутин Божановић из Гамзиграда, рођен 1946. године у Гамзиграду
3. Мирослава Петровић из Гамзиграда, рођена 1943. године у Гамзиграду
4. Раде Мартић из Лубнице, рођен 1959. године у Лубници
5. Јованка Мартић из Лубнице, рођена 1957. у Лубници
6. Милован Павловић из Лубнице, рођен 1949. у Лубници
7. Лина Виденовић из Зајечара, рођена 1954. године у Шарбановцу код Бора, удата у Лубницу, где је живела од 1978. до 2003. године
8. Бранимир Јовановић из Николичева, рођен 1972. године у Зајечару
9. Милева (Драга) Јовановић из Шљивара, рођена 1941. у Шљивару
10. Параскева Тошић из Шљивара, рођена 1939. године у Алдиној Реци, удата у Шљивар
11. Станисловка Станојевић из Шљивара, рођена 1928. године у Репушници, удата 1946. године у Папратну, живи код сина призећеног у Шљивар
12. Јована Јовановић из Шљивара, рођена 1911. у Гамзиграду, удата у Шљивар
13. Марица Јовановић из Шљивара, рођена 1931. у Шљивару
14. Јелена Николић из Шљивара, рођена 1939. у Шљивару
15. Јованка Гацовић (девојачко Чоботовић) из Халова, рођена 1936. године у Халову
16. Мирослава Христовић (девојачко Тицојевић) из Халова, рођена 1945. године у Халову
17. Љубица Абрашевић из Великог Јасеновца, рођена 1920. године у Великом Јасеновцу
18. Радмила (Мила) Матејевић из Великог Јасеновца, рођена 1937. године у Великом Јасеновцу
19. Иванка Симеоновић из Великог Јасеновца, рођена 1942. године у Великом Јасеновцу
20. Божидар Абрашевић из Зајечара (1928-2007), рођен у Великом Јасеновцу
21. Варвара Стефановић из Шипикова, рођена 1938. године у Шипикову
22. Војкица Стефановић из Шипикова, рођена 1954. године у Шипикову
23. Војислав Митановић из Велике Јасикове, рођен 1926. у Великој Јасикови
24. Најдан Жикић из Звездана, рођен 1930. године у Звездану
25. Радица Милошевић из Ошљана, рођена 1929. године у Ошљану
26. Зорка Миладиновић из Ошљана, рођена 1926. године у Ошљану
27. Виолинка Богосављевић из Зајечара, рођена 1959. године у Ласову, удата у Планиницу
28. Бокан Станковић из Зајечара, рођен 1971. године, пореклом из Ласова
29. Сопствена посматрања и шира теренска искуства

* Свим казивачима најсрдачније захваљујем за издвојено време, пружене информације и гостопримство.

*Резиме**Дејан Крстић***ВЕЧИТИ КРУГ****Појасеви Етнолошке збирке Народног музеја у Зајечару**

У првом делу ове публикације, насловљеном *Појасеви становништва источне Србије од најранијих времена до данас*, износе се подаци о појасу на тлу источне Србије од старијег гвозедног доба (VII-VI век пре нове ере), преко римског периода, средњег века, доба османске владавине, Србије XIX и прве половине XX века, до данашњих дана. У овом одељку се, потом, пре свега на основу појасева Етнолошке збирке Народног музеја у Зајечару, а и писаних извора и теренски сакупљених података, даје слика сеоских појасева са овог подручја. Појасеви су класификовани по етничко-регионалном принципу: појасеви Влаха Унгурјана, Влаха Царана, Косовљана, Тетевенаца и Мацаца, Торлака и становништва сврљишко-заплањског и јужноморавског говора у источној Србији, Пироћанаца и, на крају, Сврљижана. У посебним одељцима за сваку од набројаних етничко-регионалних група дају се класификације појаса по изгледу, полу који их је носио, намени, мотивима шара итд, дају се описи сваког типа, а износи се и начин њихове израде и ношења.

У другом делу, који носи наслов *Појас у традиционалној духовној и социјалној култури становништва источне Србије*, на основу писаних извора и теренски сакупљених података, показује се улога појаса у духовној и социјалној традицији људи овог подручја. Приказује се појас као термин за означавање степена сродства, коришћење појаса у обичајима животног циклуса човека (свадебни обичаји, обичаји око рођења и други обичаји везани за дете, посмртни обичаји), у годишњим обичајима (новогодишњи, пролећни и аграрни обичаји), магији (љубавна, заштитна, етномедицинска и друге) и појас у народној поезији. На крају овог одељка даје се објашњење симболике појаса у духовној традиционалној култури.

Трећи део публикације чини каталог појасева и делова појасева Етнолошке збирке Народног музеја у Зајечару.

Човек источне Србије је на појас обраћао велику пажњу, од његове израде до најразноврснијег коришћења. Његова практична намена даје му широку употребу у материјалној традиционалној култури. Али, за разлику од многих других материјалних предмета, захваљујући својој вишезначној симболици, а и декоративности, он је добио значајно и истакнуто место и у социјалној и духовној традиционалној култури. Он је, по веровањима, био неопходан човеку, како на овом тако и на «оном» свету, те га зато можемо симболично назвати човековим «вечитим кругом».

*S u m m a r y**Dejan Krstić***ETERNAL CIRCLE****Sashes of Ethnological collection of the National Museum in Zaječar**

The first part of this publication, entitled *Sashes of the population of eastern Serbia from the earliest times to the present*, presents data on the sash on the territory of eastern Serbia from the Early Iron Age (VII-VI century BC), through the Roman period, Middle Age, period of the Ottoman rule, Serbia in XIX and the first half of XX century to the present day. An overview of rural sashes from this area is provided in the following part of this section, primarily based on sashes from the ethnological collection of the National Museum in Zaječar, as well as written sources and data collected in the course of the field work. Sashes are classified according to the ethnic-regional principle: sashes of Vlachs Ungureni, Vlachs Carani, Kosovljans, Tetevens and Matsatses, Torlaks and the population of the Svrljig-Zaplanje and the South Morava dialect in eastern Serbia, inhabitants of the Pirot area and, finally, inhabitants of the Svrljig area. In separate sections for each of the above mentioned ethnic and regional groups, classifications of sashes are given according to their appearance, sex wearing them, their use, pattern motifs, etc., together with descriptions of each type and the way of their making and wearing.

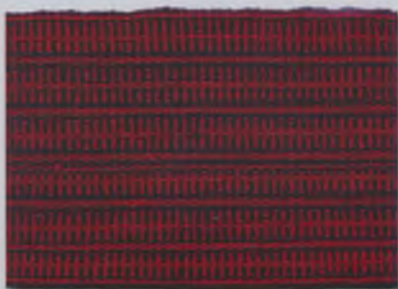
The second part, entitled *Sash in traditional spiritual and social culture of the population of eastern Serbia*, presents the role of the sash in spiritual and social tradition of the population of this region, based on written sources and the data collected in the course of field work. The sash is presented as the term for designating the degree of kinship, the use of sashes in the customs of man's life cycle (the wedding customs, the customs related to birth and other customs related to child, funeral customs), in the annual customs (New Year's, Spring and agricultural customs), magic (love, protective, ethno-medicinal and others) and the sash in folk poetry. At the end of this section the reader is offered an explanation of the symbolism of the sash in the spiritual traditional culture.

The third part of the publication consists of the catalogue of sashes and parts of sashes from the Ethnological collection of the National Museum in Zaječar.

A man from Eastern Serbia paid great attention to the sash, from its creation to the most versatile use. Its practical purpose gives it a wide use in material traditional culture. But, unlike many other material objects, because of its polysemous symbolism and its decorativeness, it obtained a significant and prominent role in social and spiritual traditional culture. It was, by beliefs, necessary to man, both in this and in the "other" world, so we might symbolically call it the man's "eternal circle".

ВЕЧИТИ КРУГ

**Појасеви Етнолошке збирке
Народног музеја у Зајечару**

1. Појас и узица - Гамзиград
инв. бр. 315

2. Појас - Гамзиград
инв. бр. 320

3. Појас и узица - без мес. порек.
инв. бр. 490

4. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 336

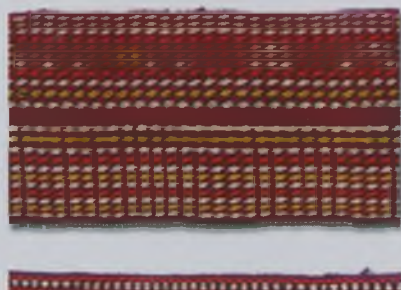
5. Појас - Оснић
инв. бр. 349

6. Појас и узица - Гамзиград
инв. бр. 319

7. Појас и узица - Гамзиград
инв. бр. 314

8. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 334

9. Појас и узица - Гамзиград
инв. бр. 313

10. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 338

11. Појас и узица - Гамзиград
инв. бр. 1486

12. Појас и узица - Гамзиград
инв. бр. 326

13. Појас - Лубница
инв. бр. 337

14. Појас - Лубница
инв. бр. 335

15. Појас - Лубница
инв. бр. 3418

16. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 339

17. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 3309

18. Појас и узица - Метовница
инв. бр. 348

19. Појас и узица - Оснић
инв. бр. 350

20. Појас и узица - Подгороац
инв. бр. 351

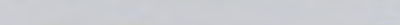
21. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 4005

22. Појас и узица - без мес. пор.
инв. бр. 1024

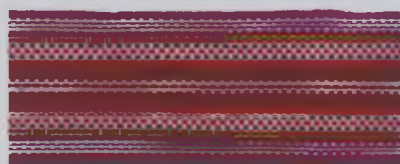
23. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 4012

24. Појас и узица - Лубница
инв. бр. 4013

25. Појас - без места порекла
инв. бр. 1023

26. Појас и узица - Николичево
инв. бр. 345

27. Појас - Гамзиград
инв. бр. 317

28. Појас - Гамзиград
инв. бр. 323

29. Појас и узица - Гамзиград
инв. бр. 327

30. Појас - Гамзиград
инв. бр. 328

31. Појас - Гамзиград
инв. бр. 329

32. Појас - Гамзиград
инв. бр. 330

33. Појас - Лубница
инв. бр. 343

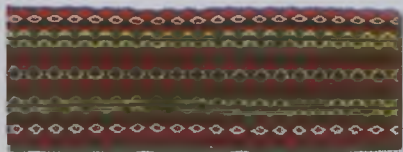
34. Појас - Николичево
инв. бр. 346

34а. Ресе - Николичево
инв. бр. 346

35. Појас и узица - Шарбановац
инв. бр. 352

36. Појас - без места порекла
инв. бр. 1007

37. Појас - без места порекла
инв. бр. 1008

38. Појас - без места порекла
инв. бр. 1009

39. Појас - без места порекла
инв. бр. 1004

40. Појас - Лубница
инв. бр. 341

41. Појас - Лубница
инв. бр. 342

42. Појас - без места порекла
инв. бр. 1031

43. Појас - без места порекла
инв. бр. 1032

44. Појас - без места порекла
инв. бр. 1033

45. Појас - без места порекла
инв. бр. 1034

46. Појас - без места порекла
инв. бр. 1055

47. Појас - без места порекла
инв. бр. 1012

48. Појас - Лука
инв. бр. 355

49. Појас - Лука
инв. бр. 356

50. Појас - Лука
инв. бр. 357

51. Појас - Лука
инв. бр. 358

52. Појас - Дубочане
инв. бр. 299

52a. Ресе - Дубочане
инв. бр. 299

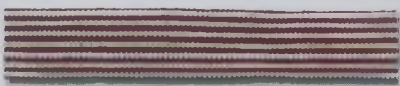
53. Појас и закачка - Лубница
инв. бр. 344

54. Појас - Шарбановац
инв. бр. 354

55. Појас - Лука
инв. бр. 359

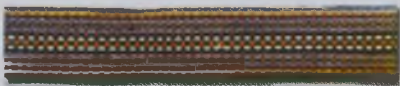
56. Појас - Шарбановац
инв. бр. 353

57. Појас - без места порекла
инв. бр. 1047

58. Појас - без места порекла
инв. бр. 1045

59. Појас - без места порекла
инв. бр. 491

60. Појас - без места порекла
инв. бр. 492

61. Појас - Гамзиград
инв. бр. 333

62. Појас - без места порекла
инв. бр. 1039

63. Појас - без места порекла
инв. бр. 1040

64. Појас - без места порекла
инв. бр. 1041

65. Појас - без места порекла
инв. бр. 1042

66. Појас - без места порекла
инв. бр. 1043

67. Појас - без места порекла
инв. бр. 1044

68. Појас - без места порекла
инв. бр. 1046

69. Појас - без места порекла
инв. бр. 1006

70. Појас - Гамзиград
инв. бр. 331

71. Појас - Гамзиград
инв. бр. 332

72. Појас - без места порекла
инв. бр. 1057

73. Појас - Гамзиград
инв. бр. 318

74. Појас - без места порекла
инв. бр. 1049

75. Појас - без места порекла
инв. бр. 1048

76. Појас - Луково (Бољевац)
инв. бр. 1739

77. Појас - Луково (Бољевац)
инв. бр. 1738

78. Појас - без места порекла
инв. бр. 1737

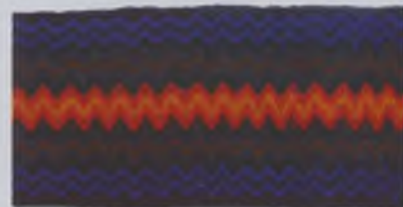
79. Појас - без места порекла
инв. бр. 1556

80. Појас - Вељково
инв. бр. 301

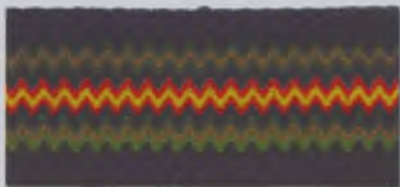
81. Појас - Градсково
инв. бр. 1401

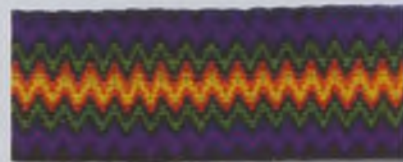
82. Појас - Вељково
инв. бр. 302

83. Појас - Градсково
инв. бр. 488

84. Појас - Велика Јасикова
инв. бр. 476

85. Појас - Градсково
инв. бр. 294

86. Појас - Халово
инв. бр. 287

87. Појас - Халово
инв. бр. 288

88. Појас - Халово
инв. бр. 289

89. Појас - Халово
инв. бр. 290

90. Појас - Халово
инв. бр. 291

91. Појас - Халово
инв. бр. 474

92. Појас - Халово
инв. бр. 475

93. Појас - Рготина
инв. бр. 252

94. Појас - Халово
инв. бр. 3425

95. Појас - Халово
инв. бр. 3423

96. Појас - Халово
инв. бр. 3424

97. Појас - Халово
инв. бр. 3422

98. Појас - Градсково
инв. бр. 295

99. Појас - Градсково
инв. бр. 1400

100. Појас - Халово
инв. бр. 3426

100а. Закачка - Халово
инв. бр.

101. Појас - Халово
инв. бр. 3427

102. Појас - Халово
инв. бр. 3428

103. Појас - Халово
инв. бр. 3429

104. Појас - Брусник
инв. бр. 3377

105. Појас - Халово
инв. бр. 286

106. Појас - Градсково
инв. бр. 489

107. Појас - Велика Јасикова
инв. бр. 1442

108. Појас - без места порекла
инв. бр. 1021

109. Појас - без места порекла
инв. бр. 1029

110. Појас - Рготина
инв. бр. 247

110а. Ресе - Рготина
инв. бр. 247

111. Парче појаса - Вел. Јасеновац
инв. бр. 298

112. Појас - Велики Јасеновац
инв. бр. 296

113. Појас - Шљивар
инв. бр. 347

114. Појас - Халово
инв. бр. 1059

115. Појас - Градсково
инв. бр. 1402

116. Појас - Ртково
инв. бр. 300

117. Појас - Браћевац
инв. бр. 253

118. Појас - Браћевац
инв. бр. 254

119. Појас - Браћевац
инв. бр. 255

120. Појас - Брусник
инв. бр. 3487

121. Појас - Рготина
инв. бр. 249

122. Појас - Велики Јасеновац
инв. бр. 297

123. Појас - без места порекла
инв. бр. 500

123а. Ресе - без места порекла
инв. бр. 500

124. Појас - Метриш
инв. бр. 243

125. Појас - Брусник
инв. бр. 3488

125а. Ресе - Брусник
инв. бр. 3488

126. Појас - Рајац
инв. бр. 1484

127. Појас - Брусник
инв. бр. 3462

128. Појас - Халово
инв. бр. 293

129. Појас - Брусник
инв. бр. 246

130. Појас - без места порекла
инв. бр. 1027

131. Појас - Брусник
инв. бр. 3463

132. Појас - Брусник
инв. бр. 3464

133. Појас - Вражогрнац
инв. бр. 245

134. Појас - Брусник
инв. бр. 244

135. Појас - Звездан
инв. бр. 1052

136. Појас - Звездан
инв. бр. 324

136а. Спољне ресе - Звездан
инв. бр. 324

136б. Унутрашње ресе - Звездан
инв. бр. 324

137. Појас - Звездан
инв. бр. 325

137а. Спољне ресе - Звездан
инв. бр. 325а

137б. Унутрашње ресе - Звездан
инв. бр. 325б

138. Појас - Звездан
инв. бр. 493

138а. Спољне ресе - Звездан
инв. бр. 493

139. Појас - Звездан
инв. бр. 260

139а. Ресе - Звездан
инв. бр. 260

140. Појас - Вражогрнац
инв. бр. 256

140а. Ресе - Вражогрнац
инв. бр. 256

141. Појас - Мали Извор
инв. бр. 414

142. Појас - Звездан
инв. бр. 259

143. Појас - без места порекла
инв. бр. 495

144. Појас - Рготина
инв. бр. 248

145. Појас - Рготина
инв. бр. 250

145а. Ресе - Рготина
инв. бр. 250

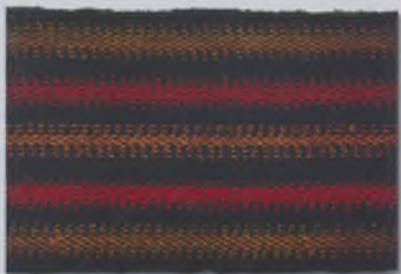
146. Појас - без места порекла
инв. бр. 1020

147. Појас - без места порекла
инв. бр. 1051

148. Појас - Брусник
инв. бр. 3465

149. Појас - Заграђе
инв. бр. 465

150. Појас - Вратарница
инв. бр. 3337

151. Појас - Мали Извор
инв. бр. 410

152. Појас - Велики Извор
инв. бр. 267

153. Појас - Велики Извор
инв. бр. 240

154. Појас - Грлиште
инв. бр. 376

155. Појас - Велики Извор
инв. бр. 241

156. Појас - Велики Извор
инв. бр. 239

157. Појас - Заграђе
инв. бр. 362

158. Појас - Криви Вир
инв. бр. 257

159. Појас - Заграђе
инв. бр. 466

160. Појас - Грлиште
инв. бр. 1457

161. Појас - без места порекла
инв. бр. 1019

162. Појас - Грлиште
инв. бр. 375

163. Појас - Грлиште
инв. бр. 377

164. Појас - без места порекла
инв. бр. 497

165. Појас - Грлиште
инв. бр. 384

166. Појас - Грљан
инв. бр. 3496

167. Појас - Велики Извор
инв. бр. 268

168. Појас - Грлиште
инв. бр. 1456

169. Појас - Заграђе
инв. бр. 364

170. Појас - Грлиште
инв. бр. 378

171. Појас - Грлиште
инв. бр. 379

172. Појас - Криви Вир
инв. бр. 258

173. Појас - Мариновац
инв. бр. 387

174. Појас - Мариновац
инв. бр. 392

175. Појас - Врбовац
инв. бр. 373

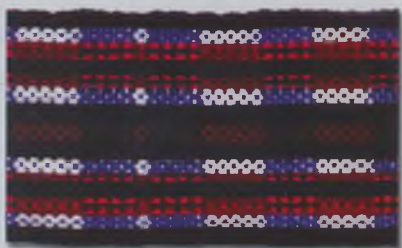
185. Појас - Леновац
инв. бр. 1455

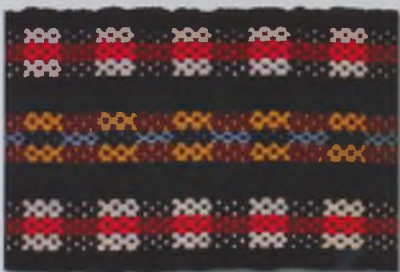
186. Појас - Ласово
инв. бр. 370

187. Појас - Ласово
инв. бр. 1075

188. Појас - Врбица
инв. бр. 423

189. Појас - Кожељ
инв. бр. 436

190. Појас - Мариновац
инв. бр. 468

191. Појас - Грлиште
инв. бр. 380

192. Појас - Јаковац
инв. бр. 467

193. Котур појаса - Трновац
инв. бр. 448

194. Појас - Заграђе
инв. бр. 363

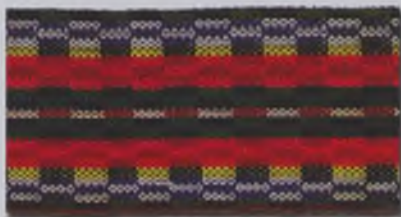
195. Појас - Мали Извор
инв. бр. 404

196. Појас - без места порекла
инв. бр. 1017

197. Појас - Црвење
инв. бр. 445

198. Појас - Луково (Сврљиг)
инв. бр. 485

199. Појас - Мали Извор
инв. бр. 1464

200. Појас - Орешац
инв. бр. 1422

201. Појас - Грлиште
инв. бр. 381

202. Појас - Лубница
инв. бр. 340

203. Појас - Ласово
инв. бр. 1076

204. Појас - Леновац
инв. бр. 1454

205. Појас - без места порекла
инв. бр. 498

206. Појас - Мали Извор
инв. бр. 407

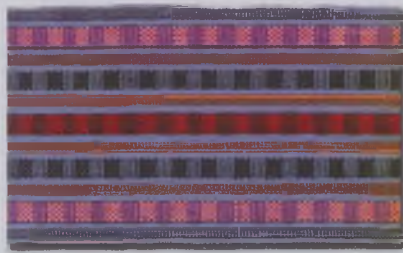
207. Појас - Селачка
инв. бр. 427

208. Појас - Мали Извор
инв. бр. 408

209. Појас - Вратарница
инв. бр. 3333

210. Појас - Мали Извор
инв. бр. 1465

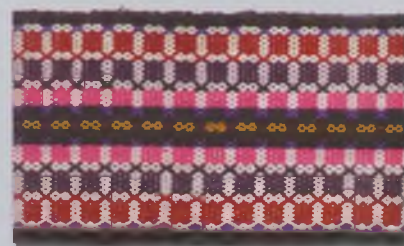
211. Појас - Кожељ
инв. бр. 437

212. Појас - Планиница
инв. бр. 1069

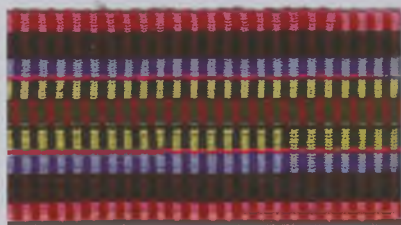
213. Појас - Планиница
инв. бр. 1072

214. Појас - Ласово
инв. бр. 369

215. Појас - Доња Каменица
инв. бр. 447

216. Појас - Горње Зуниче
инв. бр. 441

216а. Ресе - Горње Зуниче
инв. бр. 441

217. Појас - без места порекла
инв. бр. 499

218. Појас - Мали Извор
инв. бр. 397

219. Појас - Мали Извор
инв. бр. 411

220. Појас - Мали Извор
инв. бр. 406

221. Парче појаса - без мес. пор.
инв. бр. 1028

222. Појас - Вратарница
инв. бр. 3336

223. Појас - Мали Извор
инв. бр. 413

224. Појас - Јаковац
инв. бр. 2245

225. Појас - Горње Зуниче
инв. бр. 442

226. Појас - Зоруновац
инв. бр. 471

227. Појас - Зоруновац
инв. бр. 470

228. Појас - Луково (Сврљиг)
инв. бр. 487

229. Појас - Мариновац
инв. бр. 391

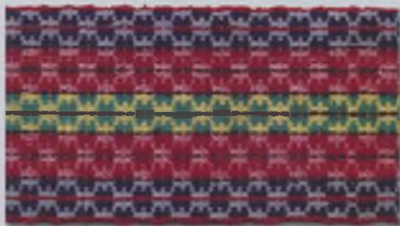
230. Појас - Мали Извор
инв. бр. 399

231. Појас - Мариновац
инв. бр. 388

232. Појас - без места порекла
инв. бр. 496

233. Појас - Црвење
инв. бр. 444

234. Појас - Црвење
инв. бр. 443

235. Појас - Доња Каменица
инв. бр. 446

236. Појас - без места порекла
инв. бр. 1014

236а. Ресе - без места порекла
инв. бр. 1014

237. Појас - без места порекла
инв. бр. 494

238. Појас - Горња Бела Река
инв. бр. 1068

239. Појас - Мали Извор
инв. бр. 1463

240. Појас - Мали Извор
инв. бр. 409

241. Појас - Халово
инв. бр. 285

242. Појас - Вратарница
инв. бр. 3335

243. Појас - Велики Извор
инв. бр. 269

244. Појас - Ласово
инв. бр. 1077

245. Појас - Дреновац
инв. бр. 433

246. Појас - без места порекла
инв. бр. 1002

247. Појас - Дреновац
инв. бр. 432

248. Појас - Дреновац
инв. бр. 431

249. Појас - Мариновац
инв. бр. 390

250. Појас - Витковац
инв. бр. 430

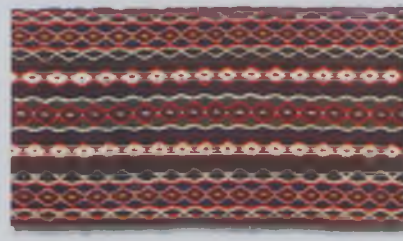
251. Појас - Мариновац
инв. бр. 389

252. Појас - Трновац
инв. бр. 440

253. Појас - Грлиште
инв. бр. 382

254. Појас - Грлиште
инв. бр. 383

255. Појас - Трновац
инв. бр. 439

256. Појас - Мали Извор
инв. бр. 1460

257. Појас - Врбица
инв. бр. 422

258. Појас - Дреновац
инв. бр. 434

259. Појас - Мали Извор
инв. бр. 396

260. Појас - без места порекла
инв. бр. 1053

261. Појас - без места порекла
инв. бр. 1016

262. Појас - Мали Извор
инв. бр. 400

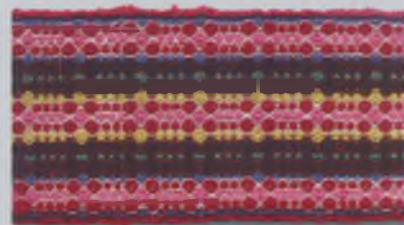
263. Појас - Леновац
инв. бр. 3388

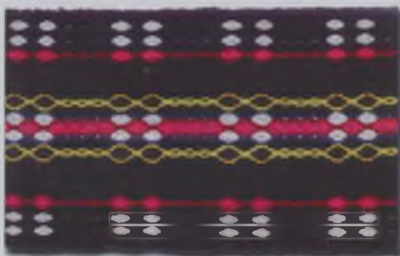
264. Појас - Мали Извор
инв. бр. 1458

265. Појас - Горња Бела Река
инв. бр. 1064

266. Појас - Леновац
инв. бр. 368

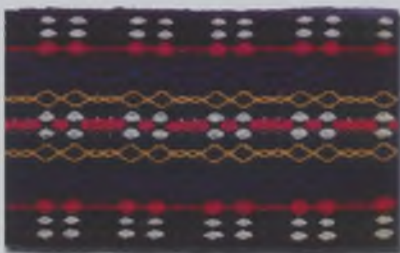
267. Појас - Горња Бела Река
инв. бр. 1065

268. Појас - Врбица
инв. бр. 3405

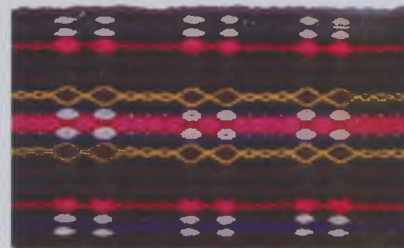
269. Појас - Дреновац
инв. бр. 435

270. Појас - Грлиште
инв. бр. 1371

271. Појас - Грлиште
инв. бр. 1372

272. Појас - Грлиште
инв. бр. 1135

273. Појас - Грљан
инв. бр. 1117

274. Појас - Гамзиград
инв. бр. 322

275. Појас - Планиница
инв. бр. 1070

276. Појас - Мали Извор
инв. бр. 398

277. Појас - Селачка
инв. бр. 426

278. Појас - Врбовац
инв. бр. 372

279. Појас - Мали Извор
инв. бр. 1459

280. Појас - Мариновац
инв. бр. 395

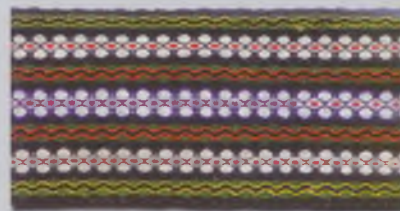
281. Парче појаса - Гамзиград
инв. бр. 316

282. Појас - Велики Извор
инв. бр. 270

283. Појас - Гамзиград
инв. бр. 321

284. Појас - без места порекла
инв. бр. 1022

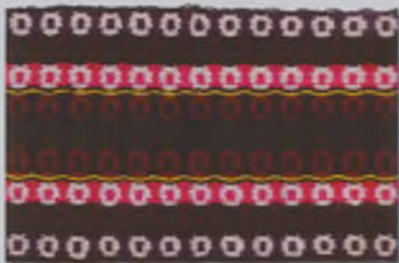
285. Појас - Селачка
инв. бр. 424

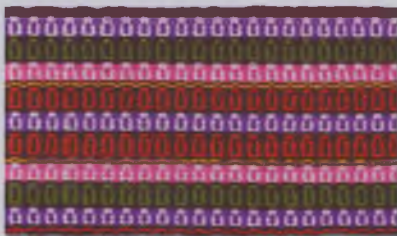
286. Појас - Селачка
инв. бр. 425

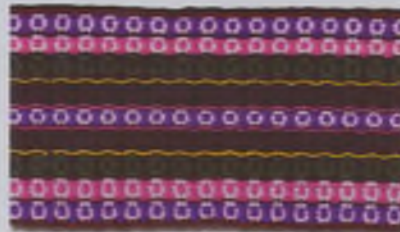
287. Појас - Мали Извор
инв. бр. 401

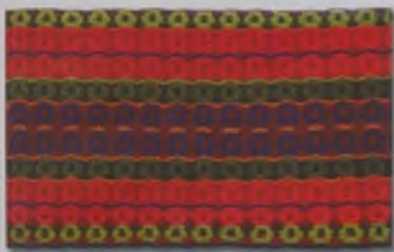
288. Појас - Мариновац
инв. бр. 386

289. Појас - Вратарница
инв. бр. 3334

290. Појас - Мали Извор
инв. бр. 412

291. Појас - Криви Дел
инв. бр. 483

292. Појас - Метриш
инв. бр. 3339

293. Појас - Теговиште
инв. бр. 484

294. Појас - Нишевац
инв. бр. 1105

294а. Ресе - Нишевац
инв. бр. 1105

295. Појас - Нишевац
инв. бр. 454

296. Појас - Луково (Сврљиг)
инв. бр. 486

297. Појас - Бурдимо
инв. бр. 1375

298. Појас - Врбовац
инв. бр. 374

299. Појас - Мали Извор
инв. бр. 402

300. Појас - Мали Извор
инв. бр. 403

301. Појас - Мали Извор
инв. бр. 405

302. Појас - Витковац
инв. бр. 2174

303. Појас - Витковац
инв. бр. 1100

304. Појас - Мали Извор
инв. бр. 1461

305. Појас - Ласово
инв. бр. 1074

306. Појас - без места порекла
инв. бр. 1015

307. Појас - Рготина
инв. бр. 251

308. Појас - без места порекла
инв. бр. 1001

309. Појас - без места порекла
инв. бр. 1003

310. Појас - Татрасница
инв. бр. 1056

311. Појас - Нишевац
инв. бр. 458

311а. Ресе - Нишевац
инв. бр. 458

312. Појас - Бурдимо
инв. бр. 1106

313. Појас - без места порекла
инв. бр. 1025

314. Појас - Нишевац
инв. бр. 457

315. Појас - Планиница
инв. бр. 1071

316. Појас и узица - Грлиште
инв. бр. 1485

317. Појас - без места порекла
инв. бр. 1026

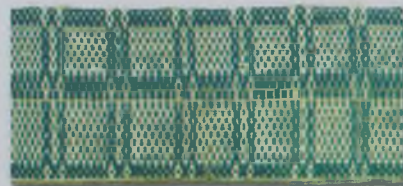
317a. Ресе - без места порекла
инв. бр. 1026

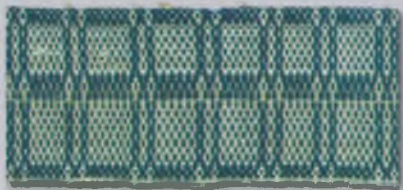
318. Појас - Трновац
инв. бр. 438

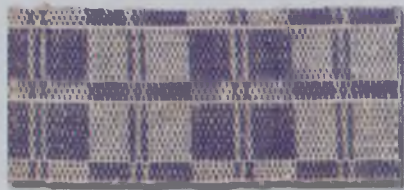
319. Појас - Нишевац
инв. бр. 456

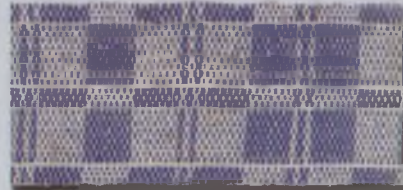
320. Појас - Сврљишки Извор
инв. бр. 453

321. Појас - Сврљишки Извор
инв. бр. 454

322. Појас - Гушевац
инв. бр. 461

323. Појас - Гушевац
инв. бр. 1058

324. Појас - Бурдимо
инв. бр. 1373

325. Појас - без места порекла
инв. бр. 1018

326. Појас - Гушевац
инв. бр. 460

327. Појас - Гушевац
инв. бр. 459

328. Појас - Гушевац
инв. бр. 462

329. Појас - Околиште
инв. бр. 452

330. Појас - Бурдимо
инв. бр. 1107

331. Појас - Околиште
инв. бр. 451

332. Појас - Гушевац
инв. бр. 449

333. Појас - Гушевац
инв. бр. 463

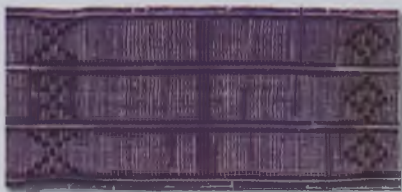
334. Појас - Бурдимо
инв. бр. 3328

335. Појас - Бурдимо
инв. бр. 3329

336. Појас - Бурдимо
инв. бр. 1374

337. Појас - Гушевац
инв. бр. 464

338. Појас - Црнољевица
инв. бр. 450

339. Појас - без места порекла
инв. бр. 1036

339а. Ресе - без места порекла
инв. бр. 1036

340. Појас - без места порекла
инв. бр. 1035

341. Појас - без места порекла
инв. бр. 1037

341а. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1037

342. Појас - Мариновац
инв. бр. 385

343. Појас - Витковац
инв. бр. 1061

344. Појас - без места порекла
инв. бр. 1038

345. Појас - Мали Извор
инв. бр. 416

346. Појас - без места порекла
инв. бр. 1695

347. Појас - Витковац
инв. бр. 1063

348. Појас - Витковац
инв. бр. 1062

349. Појас - без места порекла
инв. бр. 1005

349а. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1005

350. Појас - Мали Извор
инв. бр. 418

351. Појас - Вратарница
инв. бр. 242

351а. Пафте - Вратарница
инв. бр. 242

352. Појас - без места порекла
инв. бр. 1011

353. Појас - Селачка
инв. бр. 429

353а. Пафте - Селачка
инв. бр. 429

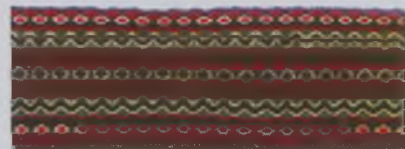
354. Појас - Мали Извор
инв. бр. 417

355. Појас - Планиница
инв. бр. 1073

356. Појас - без места порекла
инв. бр. 1054

357. Појас - без места порекла
инв. бр. 1007

358. Појас - Мариновац
инв. бр. 394

359. Појас - Кална
инв. бр. 478

360. Појас - Селачка
инв. бр. 428

361. Појас - без места порекла
инв. бр. 1010

361а. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1010

362. Пафте - Мали Извор
инв. бр. 421

363. Појас - Мали Извор
инв. бр. 419

363а. Пафте - Мали Извор
инв. бр. 419

364. Пафте са каишем - б. м. п.
инв. бр. 1573

365. Појас - Мали Извор
инв. бр. 415

366. Појас - Кална
инв. бр. 477

367. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1679

368. Појас - Црвена Јабука
инв. бр. 479

369. Појас - Црвена Јабука
инв. бр. 480

370. Појас - Црвена Јабука
инв. бр. 481

371. Појас - Мокра
инв. бр. 482

372. Појас - без места порекла
инв. бр. 292

372а. Ресе - без места порекла
инв. бр. 292

373. Појас - без места порекла
инв. бр. 1030

373а. Појас - без места порекла
инв. бр. 1030

374. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1701

375. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1688

376. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1692

377. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1707

378. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1700

379. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1706

380. Пафта - без мес. порекла
инв. бр. 1703

381. Пафта - без мес. порекла
инв. бр. 1690

382. Пафта - без мес. порекла
инв. бр. 1696

383. Пафта - без мес. порекла
инв. бр. 1699

384. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1698

385. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1704

386. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1705

387. Пафта - без мес. порекла
инв. бр. 1693

388. Пафта - без мес. порекла
инв. бр. 1702

389. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1697

390. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1680

391. Пафте - без мес. порекла
инв. бр. 1694

392. Појас - Вражогрнац
инв. бр. 1060

393. Појас - без места порекла
инв. бр. 1582

394. Појас - без места порекла
инв. бр. 1863

395. Делови појаса - без мес. пор.
инв. бр. 1854

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069.51:391(497.11-11)(083.82)

391(497.11-11)(091)(083.82)

739(497.11-11)(091)(083.82)

КРСТИЋ, Дејан, 1971-

Вечити круг : појасеви Етнолошке збирке
Народног музеја у Зајечару / Дејан Крстић. -
Зајечар : Народни музеј, 2011 (Чачак :
Јуреш). - 113 стр. : илустр. ; 23 cm

Тираж 500. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр.
58-63. - Summary: Eternal Circle.

ISBN 978-86-84861-13-1

1. Народни музеј (Зајечар). Етнолошко
одељење

а) Народни музеј (Зајечар). Етнолошко
одељење - Каталогизација б) Појасеви -

Етнографски аспект - Источна Србија -

Каталози с) Појасеви - Историја - Источна

Србија - Каталогизација

COBISS.SR-ID 183390220

